

Л.А. Найдьонова, Ю.С. Чаплінська, К.Ю. Кузін

**Методичні рекомендації щодо
проведення медіапсихологічної експертизи
заподіяння аудіовізуальною продукцією
шкоди психологічному здоров'ю та
благополуччю дитини**

Київ - 2022

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ МЕДІАПСИХОЛОГІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ ЗАПОДІЯННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОЮ
ПРОДУКЦІЄЮ ШКОДИ ПСИХОЛОГІЧНОМУ
ЗДОРОВ'Ю ТА БЛАГОПОЛУЧЧЮ ДИТИНИ**

Кропивницький – 2022

УДК 159.9:070:343.148

Рекомендовано до впровадження рішенням вченої ради
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
(протокол від 30 грудня 2021 р. № 17/21)

Методичні рекомендації щодо проведення медіапсихологічної експертизи заподіяння аудіовізуальною продукцією шкоди психологічному здоров'ю та благополуччю дитини / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології ; Л. А. Найдьонова, Ю. С. Чаплінська, К. Ю. Кузін. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. – 66 с.

Методичні рекомендації, розроблені в межах наукового дослідження “Критерії заподіяння аудіовізуальною продукцією негативного впливу на психологічне благополуччя дітей різного віку” (Постанова Президії НАПН України № 1-2/2-13 від 1.02.2021 за договором № 12/6/1-21 МВпр від 01.02.2021), призначаються для використання експертами в медіапсихологічній і медіаосвітній галузях. Пропоновані методики, засновані на положеннях наукової психології і досвіді сучасної практики судово-психологічної експертизи, встановлюють послідовність дій експерта під час вирішення питань, що стосуються психологічного дослідження медіатворів, під кутом зору визначення прихованих у них медіаризиків, заподіяння шкоди здоров'ю та психологічному благополуччю дитини.

Адресуються фахівцям у психологічній та медійній сферах, науковцям, судовим експертам, практичним психологам, медіапсихологам, медіапедагогам, медіавиробникам, спеціалістам із психічного здоров'я, співробітникам судових та правоохоронних органів. Можуть бути використані в системі навчання і підвищення кваліфікації судових експертів, психологів-практиків, медіапсихологів, науковців, спеціалістів із психічного здоров'я, медіавиробників та педагогів, для роботи з батьками в рамках сімейної медіаосвіти для підвищення загального рівня їхніх психологічних компетентностей в умовах інформаційного суспільства.

УДК 159.9:070:343.148

ISBN 978-966-189-675-7

© Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2022
© Найдьонова Л. А., Чаплінська Ю. С., Кузін К. Ю., 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ПСИХОЛОГІЧНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ АУДІОВІЗУАЛЬНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ	6
1.1. Світова система рейтингів.....	6
1.1.1. Американська модель.....	9
1.1.2. Німецька модель	16
1.1.3. Нідерландська модель	22
1.1.4. Українська модель	32
1.2. Психологічні засади медіапсихологічної експертизи	36
1.2.1. Дитячі медіапрактики і пов’язані з ними ризики: дослідження 2007–2021 років	37
1.2.2. Критерії заподіяння медіапродукцією шкоди психологічному благополуччю дітей.....	50
1.2.3. Вікова періодизація медіаризиків	53
Розділ 2. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ МЕДІАПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	56
2.1. Мета, об’єкт, предмет медіапсихологічної експертизи.....	56
2.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань для проведення медіапсихологічної експертизи.....	56
2.3. Вимоги до експертів.....	57
2.4. Процедура проведення медіапсихологічної експертизи	58
2.5. Практичні рекомендації щодо оформлення загального експертного висновку	59
ВИСНОВОК	61
Список використаних джерел	63

ВСТУП

Результати досліджень, що проводилися лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України протягом останніх п'ятнадцяти років, свідчать про збільшення в інформаційному просторі кількості медіапродукції, яка може завдавати шкоди психологічному здоров'ю та благополуччю дітей. Вплив телебачення більшість українських батьків наразі не вважають безпечним для своїх дітей різного віку через наявність у телеконтенті сцен насильства, поєднаних з еротичними епізодами, демонстрацією жахів, смерті, вживання наркотиків, небажаних для наслідування форм поведінки. Комерціалізація медіа і технологічних розробок призводить до неконтрольованого збільшення часу, який витрачають сьогодні діти і підлітки на різноманітні медіапрактики. Наявних способів регулювання медіаіндустрії явно недостатньо для захисту дитини від руйнівних впливів медіа на їхній когнітивний, емоційний і соціальний розвиток, психологічне благополуччя і психічне здоров'я. Демократичні цінності регулювання медіаіндустрії та забезпечення свободи слова заходять у суперечність із бажанням батьків захистити своїх дітей навіть шляхом запровадження цензури. У судах батьки не можуть відстояти свої права, оскільки досі немає методів доведення факту завдання шкоди суспільній верстві (а не конкретній дитині). Українські інститути судово-медичних експертиз також потребують нових і дієвих методів та методик, у яких були б прописані критерії завдання шкоди аудіовізуальною продукцією психологічному здоров'ю неповнолітніх осіб, для захисту їхніх прав та безпеки в судовому порядку. Тому основною метою проведених нами наукових досліджень було напрацювання психологічно обґрунтованих критеріїв здійснення аудіовізуальною продукцією негативного впливу на психологічне здоров'я і благополуччя дітей, що сприятиме підвищенню безпеки інформаційного середовища в умовах цифрової трансформації суспільства та освіти.

Методичні рекомендації складаються із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Вступна частина розкриває актуальність зазначеної мети і дає загальне уявлення про структуру тексту та індивідуальний внесок кожного з авторів, а також визначає цільову аудиторію користувачів рекомендацій. У першому розділі обґрунтовуються теоретичні засади, на які спирається науковий конструкт медіапсихологічної експертизи, а саме: світові рейтингові системи (американська, німецька, нідерландська та українська моделі); медіапсихологічні дослідження, проведені лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти; вікова періодизація відповідності змісту медіаконтенту цільовій аудиторії та критерії заподіяння медіапродукцією шкоди психологічному благополуччю дітей, розроблені командою фахівців на

чолі з Л. А. Найдьоною. У другому розділі розкриваються методологічні засади медіапсихологічної експертизи, а саме: дається визначення цього наукового конструкта, наводиться опис об'єкта, предмета, мети і завдань, що можуть бути поставлені перед експертом. Також у цьому розділі визначаються вимоги до експертів та межі їхніх компетенцій, коротко описується процедура медіапсихологічного дослідження та формулюються вимоги до написання експертного висновку (і його загальна структура). У висновках розкриваються проблемні моменти в проведенні медіапсихологічної експертизи та обґрунтовується необхідність додаткового навчання фахівців з означеної тематики.

Автори цих рекомендацій працювали в тісній співпраці, керуючись завданням створення загальної та послідовної картини передумов виникнення медіапсихологічної експертизи. Так, Л. А. Найдьонова здійснила обґрунтування основних теоретичних засад медіапсихологічних досліджень та критеріїв оцінювання шкоди, заподіяної медіапродукцією психологічному благополуччю дітей (розд. 1.2.2); запропонувала вікову періодизацію медіаризиків (розд. 1.2.3). Ю. С. Чаплінська зробила огляд досліджень лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти за останні п'ятнадцять років (розд. 1.2.1) та узагальнила рекомендації щодо проведення медіапсихологічної експертизи (розд. 2). К. Ю. Кузін представив загальний огляд світового досвіду та українських практик регулювання медіапростору (розд. 1.1). Окремо хочемо подякувати співробітникам лабораторії Н. Л. Дятел і П. С. Кабановій, які взяли участь в оформленні методичних рекомендацій відповідно до визначених норм, зокрема допомогли в опрацюванні літератури.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ПСИХОЛОГІЧНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ АУДІОВІЗУАЛЬНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ

1.1. Світова система рейтингів

Теоретичний аналіз світового досвіду визначення медіаризиків реалізовано в системах медіарейтингів та позначок потенційно небезпечної продукції. Саме світові медіарейтинги сформували базу для оцінювання медіапродуктів відповідно до тієї шкоди, якої вони можуть завдати неповнолітнім дітям. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне розпочати огляд теоретичних засад медіапсихологічної експертизи з огляду різних моделей світових рейтингових систем.

Під системами рейтингів медіаконтенту мають на увазі системи вікової класифікації вмісту аудіовізуальної продукції та інформування батьків про її доцільну придатність для дітей і підлітків через розгляд таких питань, як насильство, сцени сексуального характеру, лихослів'я, трансгресивна поведінка, зловживання психоактивними речовинами, неприйнятні для суспільства теми тощо. Класифікація в основному стосується фільмів, телепередач, друкованих видань, музичних творів, відеоігор і вебсервісів. Процедура призначення рейтингу може мати синонімічні відповідники в нормативних актах, як-от: «вікова класифікація», «вікова індексація», «сертифікація для публічного показу» і т. ін. Система вікової класифікації допомагає батькам та опікунам визначити, чи буде в тому чи тому випадку аудіовізуальна продукція прийнятною для їхніх неповнолітніх дітей. Зрозуміло, що ефективність використання вікових позначень час від часу оскаржується і ставиться під сумнів (Strasburger et al., 2012; p. 564; Gabrielli et al., 2016; Federal Communications Commission, 2019b, p. 6).

Система вікової класифікації, як правило, безпосередньо пов'язана із законодавчою політикою. Наприклад, телепрограми з відповідними рейтингами транслюються у відповідний ефірний час; на кінотеатри може бути покладено юридичне зобов'язання індексувати всі фільми для показу або забезпечити перегляд фільмів без рейтингу лише для обмеженої аудиторії. У широкій практиці в кінотеатрах діють обмеження щодо часу самостійного відвідування

їх дітьми або відповідно до яких діти можуть бути присутні на перегляді тільки з батьками.

Більшість країн мають власні системи вікових рейтингів, за якими класифікація медіапродукції, коли йдеться про ухвалення рішень про вікову індексацію, обумовлюється відповідними процедурами та впливом специфічних чинників (Schulz et al., 2006). Відмінності щодо стандартів оцінювання між країнами загалом традиційні: деякі країни демонструють більш ліберальні підходи до застосування рейтингів незалежно від типу фільму і ступеня його суперечності. Наприклад, Франція та Італія є найбільш ліберальними, Велика Британія і США – найменш, а Німеччина і Нідерланди займають проміжну позицію (Olsberg et al., 2003).

Щодо перегляду фільмів, які вважаються аморальними в більшості країн, застосовуються обмеження для неповнолітніх, певні сцени цензуруються чи можуть бути повністю заборонені. Щоб уникнути високого вікового рейтингу, фільм можна заздалегідь знімати з урахуванням вимог бажаного рейтингу або певним чином відредагувати, передбачивши окремі версії для кінотеатру, телетрансляції, DVD. Як важливий фактор на процес класифікації впливає сюжетний контекст, у якому заохочується або засуджується насильство, чи вживання наркотиків, чи мова ворожнечі тощо. Різні погляди на це може демонструвати протагоніст, з яким глядач найчастіше себе порівнює.

Становлення світових систем вікових рейтингів як інструменту захисту неповнолітніх від шкідливого впливу медіаконтенту є результатом узгодження фундаментальних, але суперечливих цінностей ліберального суспільства – права на свободу вираження поглядів та захист і виховання дітей. Поняття шкідливого контенту не має єдиного юридичного тлумачення, оскільки воно еволюціонує з часом, залежить від самої країни та її культурних особливостей. Правозахисники зазначають, що і прийняття строгих юридичних визначень шкідливих медіа не є бажаним, однак знакові судові рішення підтверджують, що захист від шкідливого контенту є законним інтересом, на підставі якого можуть бути вжиті запобіжні заходи на національному рівні (Lievens, 2011, p. 167).

У спектрі змісту поняття «шкідливий контент» часто можна побачити посилення на поняття «незаконний контент», але важливо бачити різницю між ними, оскільки вони вимагають абсолютно різного підходу. На відміну від незаконного контенту, шкідливий контент – це контент, доступ до якого дозволено дорослим, але який може зашкодити фізичному, розумовому або моральному розвитку неповнолітніх. Тому не дивно, що регулювання галузей медіа є складним завданням, особливо з появою цифрових медіасередовищ, що із середини 1990-х років змусило політиків на рівні Європейського союзу переглянути чинне законодавство через не найкращі умови захисту дітей. Тоді увага політиків і правозахисників зосередилася на децентралізованих формах державного регулювання медіа, а саме саморегулюванні (добровільна ініціатива представників медіаіндустрії регулювати галузі, до яких вони належать) і співрегулюванні (поєднання саморегулювання і державного регулювання).

Починаючи з 1996 року в нормативних і політичних документах ЄС та Ради Європи наголошується на важливості використання механізмів само- і співрегулювання медіа. А 2003 року Європейська комісія визнала, що співрегулювання є більш гнучким, адаптивним та ефективним механізмом захисту неповнолітніх у медіа, ніж традиційне регулювання нормативно-правовими актами. Водночас із 2005 року в документах ЄС та Ради Європи акцент захисту неповнолітніх у медіа дещо змістився в бік збільшення ролі медіаграмотності, інформаційної обізнаності та освіти (Lievens, 2011, p. 169).

Як найкращі приклади співрегулювання медіа наразі називають Німеччину, Нідерланди, Велику Британію і Австралію, які на практиці реалізують захист неповнолітніх через системи вікової класифікації (та маркування контенту), програмне забезпечення з батьківським контролем, технології фільтрації онлайн-ресурсів, кодекси поведінки (Lievens et al., 2006; Schulz, & Held, 2006).

Серед цих інструментів системам вікової класифікації відводиться особлива роль. Відбувся зсув – від підходу цензури (заборони контенту) до підходу застосування більш гнучких захисних заходів, що розширили доступ до «делікатних» аудіовізуальних творів, але виключають з нього певний кластер молодих людей відповідного віку, залишаючи водночас високу чутливість до потенційної небезпеки медіаконтенту (наприклад, у найвищій віковій категорії для порнографічних і надмірно жорстоких фільмів додатково встановлюються спеціальні категорії, що обмежують їх розповсюдження).

Стрімке зростання обсягів медіапродукції не дає змоги самостійно повністю її контролювати, тому залучення державою третіх осіб – експертів – полегшує і пришвидшує класифікацію. Отож, як свідчить приклад Нідерландів, єдиному органу влади можуть бути підвладні системи класифікації контенту, який доставляється різними інформаційними шляхами і платформами.

Маркування контенту графічними позначками підвищує обізнаність щодо медіапродукції, а усвідомлення необхідності класифікації того контенту, що буде з'являтися завдяки новим технологіям, зумовлює усвідомлення необхідності постійного поліпшення процесу вікової класифікації та захисту неповнолітніх у медіа.

В умовах зростання цифровізації та обігу транскордонного медіаконтенту системи вікової класифікації різних країн продукують велику кількість даних про рейтингову інформацію, яка стосується відповідної країни. Цей аргумент використано відтак для пілотного запуску проєкту MIRACLE, що за підтримки Європейської комісії досліджував у 2014–2016 рр. можливий синергійний ефект використання рейтингових даних. Розроблено модель відкритого обміну даних, що дає змогу використовувати наявну інформацію від п'ятьох рейтингових систем: BBFC (Велика Британія), NICAM (Нідерланди), PEGI (європейська рейтингова система відеоігор), FSM (Німеччина) і NCBI (Чехія). На основі проєкту можна, відповідно, за технологією безпечного інтернету розробляти для дітей застосунки та інноваційні послуги, що продемонстрували технічну сумісність вікових індексів медіаконтенту, отриманого різним цифровим

шляхом. Результати роботи проєкту, винесені на обговорення, у подальшому можуть бути використані для вдосконалення систем захисту дітей від шкідливих медіа на рівні країн Європи (Hans-Bredow-Institut, 2016).

1.1.1. Американська модель

У Сполучених Штатах Америки захист дітей від шкідливого впливу фільмів і телевізійної продукції поєднує державне регулювання і регулювання з боку представників відповідних галузей. Характер захисних заходів є результатом постійного протистояння та узгодження двох законних, але часто суперечливих цілей: дотримання Першої поправки до Конституції США, яка обмежує можливості федерального уряду вдаватися до більш рішучих заходів регулювання, і досягнення порозуміння між громадськістю, кіноіндустрією та політиками щодо того, що діти мають бути захищені. Згідно із законодавством дорослою вважається особа, яка досягла 18 років.

Кіноіндустрія в США самостійно регулює розповсюдження фільмів у кінотеатрах. Система саморегулювання передбачає співпрацю відповідних представників кіноіндустрії за правилами, що не регламентуються на законодавчому рівні. Для визначення рейтингу фільм подається в Адміністрацію з класифікації і рейтингів (Classification and Rating Administration, CARA) – незалежний підрозділ Американської асоціації кінокомпаній (Motion Picture Association, MPA). Підрозділ CARA присвоює фільму один із п'яти індексів, які інформують та попереджають батьків. Кінотеатри показують фільми тільки з присвоєним рейтингом MPA і продають квитки відповідно до рекомендацій, визначених цим рейтингом.

Категорії рейтингів (MPA, 2020):

1. Рейтинг «G» (General Audiences) – для загальної аудиторії; перегляд дозволяється для осіб будь-якого віку.

2. Рейтинг «PG» (Parental Guidance Suggested) – рекомендується батьківський контроль; перегляд дітьми деяких фрагментів небажаний.

3. Рейтинг «PG-13» (Parents Strongly Cautioned) – категоричне застереження, щоб батьки були обачливими; деякі сцени неприйнятні для дітей віком до 13 років.

4. Рейтинг «R» (Restricted) – дітям до 17 років дозволяється перегляд тільки в супроводі одного з батьків або дорослого опікуна.

5. Рейтинг «NC-17» (No Children Under 17 Admitted) – тільки для дорослих; дітям віком 17 років і молодше перегляд не дозволяється.

З 1990 р. MPA пропонує короткий опис (дескриптор контенту) для кожного фільму з рейтингами PG, PG-13, R і NC-17. Це дає батькам змогу дізнатися, який тип контенту містить фільм. Наприклад, у поясненні до деяких фільмів може зазначатися: «надмірне насильство», «нецензурна лексика», «сцени сексуального характеру», «вживання наркотиків». Короткий опис не використовується для фільмів з рейтингом G, оскільки їхній зміст підходить

усім глядачам, навіть якщо там незначною мірою представлені недоречні елементи контенту.

Рис. 1. Приклад зображення рейтингу МРА. У нижньому лівому полі роз'яснюється значення індексу PG-13, у правому верхньому полі зазначаються елементи вмісту фільму, що стали причиною присвоєння рейтингу

Рейтинг фільму значною мірою впливає на комерційний прибуток від прокату. Рейтинг обмежує кількість потенційних глядачів, яким буде дозволено перегляд. Ця проблема особливо гостра для фільмів, які можуть мати рейтинг R або NC-17, тому що багато кінотеатрів не будуть їх показувати, а друковані видання не розміщуватимуть рекламу фільмів NC-17. У результаті більшість фільмів NC-17 тиражуються в обмеженій кількості для кінопоказу або випускаються безпосередньо на відеоносіях для домашнього перегляду. Фільми можуть мати різні версії рейтингів, наприклад: рейтинг PG-13 для кінотеатру і режисерська версія з рейтингом R для DVD.

Фільми, що не плануються до показу в кінотеатрах і призначені виключно для домашнього перегляду, реалізуються на відеоносіях (DVD). Розповсюдження їх також саморегулюється індустрією. Ця категорія фільмів, так звані «Direct-to-video films», може отримати рейтинг МРА, а також рейтинг від іншої організації – Консультативної ради з кінематографії (Film Advisory Board, FAB). Система рейтингів FAB менш відома за МРА, але використовується низкою комерційних відеодистриб'юторів через більш економічні умови. Оплата за індексацію рейтингу FAB залежить від тривалості фільму, а не від бюджету кіновиробництва, як у МРА. Хоча рейтинги МРА і FAB мають рекомендаційний характер, ці системи використовують різні критерії оцінки: рейтинг МРА базується на характері елементів вмісту, тоді як рейтинг FAB – на загальному сюжетному контексті, що відповідає віковій категорії цільової аудиторії.

У рейтинговій системі FAB є шість категорій (FAB, 2021):

1. Рейтинг «С» (Children) – підходить дітям 10 років і молодше.
2. Рейтинг «F» (Family) – підходить для будь-якого віку; еквівалент рейтингу G від МРА.

3. Рейтинг «PD» (Parental Discretion) – рекомендується батьківський контроль, батьки орієнтуються на відповідний короткий опис до фільму; еквівалентний PG від МРА.

4. Рейтинг «PD-M» (Parental Discretion – Mature) – підходить дітям від 13 років і старше; еквівалентний PG-13 від МРА.

5. Рейтинг «EM» (Extremely Mature) – підходить дітям від 17 років; еквівалентний рейтингам R і NC-17 від МРА залежно від вмісту.

6. Рейтинг «AO» (Adults Only) – тільки для дорослих (від 18 років і старше); не має еквівалента від МРА, але еквівалентний рейтингу «X» для порнографії.

Кожна із шести категорій містить короткий опис як пояснення присвоєння рейтингу. Наприклад: «Насильство в бойових сценах», «Зловживання психоактивними речовинами» або «Короткочасні сцені оголеності».

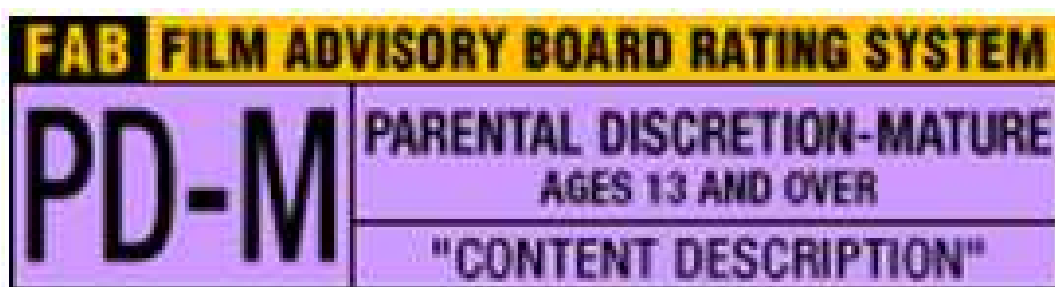

Рис. 2. Приклад зображення рейтингу FAB. У правому середньому полі роз'яснюється значення індексу PD-M і дозволений вік, праве нижнє поле («Content Description») містить короткий опис вмісту, що став причиною присвоєння рейтингу

У США фільми транслюють два типи телевізійних мереж: безкоштовне телерадіомовлення і комерційне телебачення від кабельних мереж. Загалом телевізійна система США є децентралізованою, орієнтованою на споживчий ринок, але телетрансляція регулюється через поєднання державного регулювання і саморегулювання галузі. Коли йдеться про непристойність і лихослів'я, то ці речі уряд регулює за допомогою законодавчих актів Конгресу і нормативних актів Федеральної комісії зі зв'язку (Federal Communications Commission, FCC), тоді як телевізійна індустрія самостійно регулює шкідливий вплив контенту, такий як насильство, злочинність, вживання наркотиків і алкоголю тощо.

Непристойність у США умовно поділяється на два типи. Непристойний контент першого типу, так званий «Obscene Content», є забороненим для телерадіотрансляції або кабельного телебачення і не підпадає під захист Першої поправки до Конституції. Верховний Суд встановив три критерії визначення такого роду непристойності: 1) звичайний середньостатистичний громадянин, дотримуючись сучасних стандартів суспільства, повинен виявити, що матеріал загалом апелює до хтивого інтересу; 2) матеріал має відображати в явній образливій формі сексуальну поведінку, що визначено чинним

законодавством; 3) загалом матеріал не повинен мати вагомої літературної, художньої, політичної чи наукової цінності (Perl, 2012).

Непристойний контент другого типу, так званий «Indecent and Profane Content», не відповідає одразу трьом вищезазначеним критеріям. Такий контент захищається Першою поправкою, може бути обмежений, але не заборонений: такий непристойний контент може транслюватися з 22:00 до 6:00.

Конгрес встановив, що телерадіотрансляція непристойного контенту (першого і другого типу) чи нецензурної лексики підлягає штрафу або навіть тюремному ув'язненню до двох років, зобов'язавши FCC забезпечити дотримання цього рішення. Фактично FCC застосовує ці обмеження тільки щодо телерадіомовлення і на практиці не здійснює нагляд за операторами кабельного телебачення, пояснюючи тим, що програми кабельного телебачення легше контролювати батькам, дітям важче отримати доступ, оскільки для перегляду потрібно платна підписка. Конгрес також надав FCC повноваження накладати штрафні санкції на мовників та утримується від штрафів, коли контент мав би вважатись непристойним або образливим, але має освітню або історичну цінність.

У 1992 р. телерадіомовні компанії прийняли Заяву про принципи радіо- і телемовлення (Statement of Principles of Radio and Television Broadcasting), що було спробою запобігти майбутньому державному регулюванню і спонукало інших мовників враховувати очікування аудиторії та інтереси суспільства, складати власні інструкції і ретельно обирати програми. Документ підтвердив роль Першої поправки, але мав суто рекомендаційний характер.

Згодом, у відповідь на стурбованість громадськості з приводу збільшення в телевізійних програмах відвертого сексуального вмісту, насильства, ненормативної лексики, Конгрес ухвалив законодавчий Акт про телекомунікацію 1996 року (Telecommunications Act of 1996), який закликав індустрію розваг створити добровільну систему вікових рейтингів, щоб надавати батькам інформацію зміст телевізійних програм. Передбачалося також, що система рейтингів має працювати спільно з анонсованою технологією V-Chip. З 2000 р. завдяки технології V-Chip батьки мають змогу через налаштування телевізора чи в цифровому медіаплесрі запрограмувати блокування програм та фільмів на основі рейтингів від мовників. Рейтинги не надаються новинам, спортивним передачам, програмам для загальної аудиторії та рекламі. Батьки можуть запрограмувати блокування як за віковою позначкою рейтингів, так і за характером вмісту контенту через дескриптор контенту.

Система телевізійних рейтингів, запроваджена 1 січня 1997 р. дістала назву TV Parental Guidelines (Керівництво батьківського контролю для ТВ). Цю систему змодельовано за зразком чинної системи рейтингів від МРА. Наглядова рада (TV Parental Guidelines Oversight Monitoring Board), що складається з експертів телевізійної індустрії, відстежує рейтинги, гарантуючи точність, однакостайність та узгодженість визначальних принципів телеіндустрії. 12 березня 1998 р. FCC визнала прийнятною систему рейтингів від телевізійної галузі.

У рейтинговій системі TV Parental Guidelines є шість категорій (FCC, 2019a):

1. Рейтинг «TV-Y» (All Children) – підходить для дітей від 2 до 6 років.
2. Рейтинг «TV-Y7» (Directed To Older Children) – підходить для дітей від 7 років і старше.
3. Рейтинг «TV-G» (General Audience) – для широкої аудиторії; допустимий будь-який вік.
4. Рейтинг «TV-PG» (Parental Guidance Suggested) – рекомендується батьківський контроль; деякі матеріали можуть не підходити дітям.
5. Рейтинг «TV-14» (Parents Strongly Cautioned) – категоричний заклик до батьків, щоб вони були обачливими; підходить для дітей від 14 років.
6. Рейтинг «TV-MA» (Mature Audiences Only) – тільки для дорослих, не підходить для дітей 17 років і молодше.

Рейтингам TV-G, TV-PG, TV-14 і TV-MA може бути присвоєно (але не обов'язково) буквений код дескриптора контенту, що зазвичай містить до 4-х символів на графічних позначках рейтингу:

- «D» (Suggestive dialogue) – непристойний діалог (зазвичай розмови про секс);
- «L» (Coarse language) – груба або нецензурна лексика;
- «S» (Sexual content) – сексуальні сцени;
- «V» (Violence) – насильство.

Окремим дескриптором FV (Fantasy violence) позначають тільки категорію TV-Y, що вказує про наявність насильства в легкій формі у фантазійному стилі.

Дескриптор E/I (Educational and informational) використовують для позначення освітніх дитячих програм. Ним позначають тільки категорії TV-Y, TV-Y7 і TV-G. Ці освітні програми можуть транслюватися з 6:00 до 22:00. Крім того, трансляція освітніх дитячих програм відбувається тільки на безкоштовному телебаченні. Відповідно до Закону про дитяче телебачення від 1990 р. (Children's Television Act of 1990), у дитячих телепрограмах діють обмеження на рекламний час: він не повинен перевищувати 10,5 хвилин на годину у вихідні дні і 12 хвилин на годину – у будні.

Рис. 3. Приклад графічного позначення рейтингу за TV Parental Guidelines. До присвоєного рейтингу TV-PG додано дескриптор контенту з категоріями D, L, S

Віковий розподіл та передумови класифікації

Телевізійну систему рейтингів, відому як TV Parental Guidelines, розроблено у відповідь на стурбованість громадськості з приводу збільшення в телевізійних програмах відвертого сексуального вмісту, зображення насильства, вживання ненормативної лексики. Телевізійні рейтинги можуть використовуватися разом з V-Chip – пристроєм, вбудованим у більшість телевізорів з 2000 р. на вимогу уряду США, щоб дати змогу батькам блокувати програми, які, як вони вважають, можуть завдати шкоди їхнім дітям (FCC, 2019a). Система TV Parental Guidelines також має відповідні налаштування та використовується в переважній більшості кабельних і супутникових приставок, у послугах інтернет-телебачення (Hulu, Amazon Prime Video, Netflix), у цифрових медіаплеєрах (Amazon Fire TV, Apple TV, Android TV), на цифрових платформах дистрибуції відео (Google Play, Apple iTunes).

Телевізійна індустрія погодилася відображати 15 секунд позначку рейтингу і пов'язаний із ним дескриптор контенту у верхньому лівому кутку екрана на початку кожної програми, хоча багато мереж також відображають рейтинг після кожної рекламної паузи і раз на годину – протягом програми, яка триває понад 60 хвилин.

Рейтинги телепередач призначають для кожного епізоду серіалу чи телешоу. Окремі телепередачі, фільми і телесеріали можуть бути відредаговані по-різному залежно від часу доби і типу телемережі. Преміум-канали можуть присвоювати рейтинг TV Parental Guidelines фільмам, випущеним для кінотеатрів або домашнього перегляду, що не отримали рейтинг від МРА і транслюються з позначкою версії без рейтингу. Щодня оцінюються тисячі годин телепрограм. Виробники і дистриб'ютори витрачають значні ресурси на аналіз та оцінку програм перед їх випуском в ефір, забезпечивши попередню підготовку співробітників для належної класифікації.

У 1997 р., коли розроблялася система рейтингів, в обговоренні разом телевізійною індустрією брали участь медичні і правозахисні товариства: Американська академія педіатрії (AAP), Американська медична асоціація (AMA), Американська психологічна асоціація (APA), Центр медіаосвіти (CME), Фонд захисту дітей (CDF), Children Now, Національна асоціація директорів початкових шкіл (NAESP), Національна асоціація освіти (NEA) та Національна асоціація батьків і вчителів (PTA). Ці організації твердо стояли на позиції запровадження рейтингів телепередач, розроблених спеціально для дітей, особливо віком до 7 років, яким зазвичай важко відрізнити реальність від фантазії.

Нову рейтингову класифікацію було змодельовано на основі рейтингів уже відомих фільмів. Рейтингові позначки розроблено так, щоб вони були простими й легко впізнаваними і давали батькам більше інформації про зміст і відповідність віку.

У 2006 р. телевізійна індустрія запустила багаторічну рекламну кампанію, щоб спонукати батьків відігравати більш активну роль у телепереглядах своїх

дітей, допомогти дорослим ознайомитися з TV Parental Guidelines і технологією блокування V-Chip. Елементи цієї кампанії передбачають рекламу громадських послуг, що розміщується на безкоштовному та кабельному телебаченні, оновлені вебсайти, які містять інформацію про системи рейтингів телебачення та кіно, технології батьківського контролю і медіаграмотності. Представники галузі проводять також інформаційно-роз'яснювальну роботу з учителями та батьками.

Ось рейтингові категорії телепрограм, розроблених спеціально для дітей (FCC, 2019a, p. 6):

1. Рейтинг TV-Y – надається програмам, що підходять для всіх дітей. Тематика та елементи цієї програми, будь то зображена анімація чи реалістичні дії, розробляються для загалом нечисленної аудиторії, зокрема для дітей віком від 2 до 6 років. Передбачається, що ці програми не можуть завдати шкоди дітям молодшого віку, викликати у них почуття страху чи переляку.

2. Рейтинг TV-Y7 – присвоюється програмам для дітей віком від 7 років і старше, тобто для дітей, які вже можуть відрізнити вигадки від реальності. Тематика й елементи програми можуть містити легке фантазійне чи комедійне насильство, які могли б налякати дітей молодше 7 років. Батьки мають добре подумати, чи варто пропонувати перегляд цих програм дуже маленьким дітям.

Наведені нижче рейтингові категорії стосуються до телепрограм, розрахованих переважно на загальну аудиторію (FCC, 2019b, p. 3):

1. Програму з рейтингом TV-G більшість батьків вважатимуть придатною для будь-якого віку. Хоча цей рейтинг і не означає, що програма спеціально призначена для дітей, більшість батьків можуть дозволити дітям молодшого віку дивитися її без нагляду. Програма не містить сцен насильства (або його дуже мало), грубих висловів чи діалогів, ситуацій сексуального характеру.

2. Рейтингом TV-PG рекомендується батьківський контроль. Програма містить матеріали, які батьки можуть вважати невідповідними для дітей молодшого віку, при цьому батьки можуть захотіти подивитися її разом з дітьми. Тематика може вимагати батьківського супроводу чи програма може містити один або кілька елементів шкідливого контенту: непристойний діалог (D), нечасті грубі висловлювання (L), деякі сексуальні ситуації (S) або помірне насильство (V).

3. Рейтинг TV-14 категорично закликає батьків контролювати перегляд такої програми дітьми. Програма містить матеріали, які багато батьків вважатимуть невідповідними для дітей молодше 14 років. Батькам рекомендується проявляти велику обережність під час перегляду програм і не залишати без нагляду дітей молодше 14 років. Програма може містити один або кілька видів шкідливого контенту: непристойний діалог (D), грубі висловлювання (L), виражені сексуальні ситуації (S) або інтенсивне насильство (V).

4. Рейтинг TV-MA присвоюється тільки програмам для дорослої аудиторії, тому не підходить для дітей 17 років і молодше. Програми можуть містити один або кілька видів шкідливого контенту: грубі непристойні висловлювання

(L), відверті сексуальні дії (S) або зображення жорстоких і реалістичних актів насильства (V).

Дескриптори контенту, які часто використовуються в позначеннях рейтингів, такі:

- D – використовується з рейтингами TV-PG і TV-14 для позначення наявності непристойних діалогів (зазвичай сексуальної тематики). Не використовується в TV-MA;
- L – з рейтингами TV-PG, TV-14 і TV-MA для позначення випадків грубої, образливої лексики (ненормативна лексика, вульгарний сленг, расові та етнічні образи тощо);
- S – з рейтингами TV-PG, TV-14 і TV-MA для позначення наявності сексуального вмісту (включаючи візуальні непрямі натяки і статеві акти);
- V – з рейтингами TV-PG, TV-14 і TV-MA для позначення випадків насильства;
- FV – з рейтингом TV-Y7 для дитячих передач, що містять дію з легкою формою насильства у фантазійній манері;
- E/I – з рейтингами TV-Y, TV-Y7 і TV-G для позначення освітніх телепередач.

1.1.2. Німецька модель

У Німеччині діє надзвичайно складна система законодавчих положень щодо захисту дітей у медіа як відповідь на виклик щодо необхідності узгодження між собою суспільних цінностей, прав і свобод, але останні можуть бути обмежені з метою захисту молоді, що й зазначено в ст. 5 п. 2 Конституції Німеччини.

З 2003 р. в Німеччині діє Закон про захист неповнолітніх (нім. Jugendschutzgesetz, JuSchG), за яким контент на предметних носіях (тексти, зображення, звуки для безпосереднього сприйняття або інтегровані в проєкційний чи ігровий апарат) поділяється на: 1) заборонений контент; 2) заборонений тільки для неповнолітніх; 3) дозволений неповнолітнім, але може справляти потенційний негативний вплив на розвиток чи виховання дітей і повинен далі класифікуватися за віковими групами.

Відповідальність за індексацію забороненого та шкідливого для неповнолітніх контенту покладено на Федеральний департамент зі шкідливих для молоді медіа (нім. Bundesprüfstelle für jugendgefährdende, BPjM). Відповідно до JuSchG подальшу вікову індексацію саме за п'ятьма групами (для всіх; від 6; від 12; від 16; від 18 років) покладено на Вищі органи влади з питань захисту молоді (нім. Oberste Landesjugendbehörden) і на організації добровільного самоконтролю. Тобто JuSchG, забезпечуючи фінансову підтримку, дає органам державної влади можливість організувати процедуру вікової індексації спільно з недержавними організаціями, до яких належать представники галузей медіа. Згідно з цією угодою рішення організації добровільного самоконтролю

розглядаються як рішення державних органів, якщо державний орган не ухвалює іншого рішення. Делегувавши повноваження з вікової класифікації, державні органи здійснюють відтак контроль над медіаіндустрією, розглядаючи річну звітність від організацій добровільного самоконтролю, проводячи планові аудити і перевірки в разі надходження скарг (Schulz et al., 2006).

Організація добровільного самоконтролю в кіноіндустрії (FSK) відповідає за вікову класифікацію фільмів, Організація самоконтролю розважального програмного забезпечення (USK) – за вікову класифікацію відеоігор. Особи та організації, які пропонують відповідний контент чи надають доступ до нього, повинні керуватися класифікаціями FSK і USK.

Хоча FSK і USK є недержавними органами, держава певною мірою бере участь у їхній роботі. Так, державні органи призначають більшість членів атестаційних комісій FSK. Представники штату і федерального уряду також є членами консультативної ради USK. Крім того, постійний представник державних органів, відповідальних за захист неповнолітніх, бере участь в експертизі відеоігор. Ця особа відповідає за офіційне маркування відеоігор після рішення USK.

Регулювання телерадіомовлення та інтернет-сервісів підпорядковується іншому закону – Договору про міждержавний захист неповнолітніх у засобах масової інформації (нім. Jugendmedienschutz-staatsvertrag, JMStV), який, по суті, доповнює Закон про захист неповнолітніх (JuSchG) і має аналогічний розподіл вікових груп. Для органів самоконтролю цього медіасектору вже встановлено обов'язкову сертифікацію з переліком критеріїв, таких як: забезпечення компетентності контрольних комітетів; належне фінансування; керівні принципи, що забезпечують ефективний захист неповнолітніх; напрацьовані процедури атестації, перегляду рішень, санкцій, розгляду скарг.

З боку держави відповідальність за нагляд за телерадіомовниками і провайдерами покладається на Державні органи з питань медіа (нім. Landesmedienanstalten), а саме на Комісію із захисту неповнолітніх у медіа (нім. Kommission für Jugendmedienschutz, KJM), що здійснює ліцензування організації самоконтролю і нагляд за мовниками та провайдерами, забезпечує дотримання положень закону, ухвалює рішення щодо захисту неповнолітніх та рішення про наслідки порушень постачальників послуг, тоді як Державні органи з питань медіа відповідають за виконання цих рішень.

У телевізійному секторі функціонує сертифікована Організація добровільного самоконтролю телебачення (FSF), яка попередньо класифікує контент для трансляції та забезпечує дотримання правил. Телемовники можуть подавати заявку до FSF на звільнення від атестації фільмів і серіалів, яким попередньо вже було присвоєно класифікацію від Організації добровільного самоконтролю в кіноіндустрії (FSK), але FSF залишає за собою право переглянути рейтинг або відредагувати контент через вимоги щодо ефірного часу.

Організація добровільного самоконтролю постачальників мультимедійних послуг (FSM) отримала сертифікацію для інтернет-послуг. Контент не повинен

передаватися заздалегідь, а якщо закон буде порушено, то вирішити це питання має FSM. FSM розробила кодекс поведінки для постачальників мультимедійних послуг, який посилається на норми законодавства JMStV. Також є окремий кодекс поведінки для пошукових систем (Schulz et al., 2006).

Німецька концепція «регульованого саморегулювання» дістала схвалення всіх зацікавлених сторін. Рівень захисту молоді від шкідливого контенту значно підвищився завдяки запровадженню законодавчих правок про співрегулювання у 2003 р. Умови делегування повноважень чітко визначені законом і можуть бути скасовані владою. Державні органи залишають за собою право втручатися в процес вікової класифікації, визначати норми та критерії оцінювання контенту.

Віковий розподіл та передумови класифікації

Згідно із Законом про захист неповнолітніх (JuSchG) і Договором про міждержавний захист неповнолітніх у засобах масової інформації (JMStV) не заборонений для молоді контент повинен маркуватися для п'яти вікових груп. Відповідно до цього Організація добровільного самоконтролю в кіноіндустрії (FSK) може присвоїти одну з п'яти оцінок (Freiwillige Selbstkontrolle der Filmwirtschaft [FSK], 2021):

1. Підходить без вікових обмежень.
2. Підходить для аудиторії від 6 років.
3. Підходить для дітей від 12 років і від 6 років у супроводі батьків чи працівників освіти.

4. Підходить для аудиторії від 16 років.

5. Не показувати особам до 18 років.

Організація добровільного самоконтролю телебачення (FSF) може присвоїти одну із шести оцінок (Freiwillige Selbstkontrolle Fernsehen [FSF], 2021a):

1. Підходить без вікових обмежень.
2. Підходить для дітей від 6 років.
3. Підходить для дітей від 12 років і молодших дітей з трансляцією в денний час, якщо це не шкодить їхньому здоров'ю.
4. Підходить для дітей від 12 років з трансляцією 20.00 - 6.00.
5. Підходить для дітей від 16 років з трансляцією 22:00 - 6.00.
6. Підходить для аудиторії від 18 років з трансляцією 23:00 - 6.00.

Рис. 4. Графічні позначки рейтингів організацій добровільного самоконтролю в кіноіндустрії FSK (верхній ряд) і добровільного самоконтролю телебачення FSF (нижній ряд)

Рішення FSK і FSF ухвалюються колегіально комісією у складі від 3 до 5 осіб на підставі чинних законів, розроблених правил експертизи та відповідних рекомендацій.

Серед можливих небезпек, пов'язаних з негативним впливом кіно- і телепродукції, комісії особливо виділяють:

- сцени, що лякають дітей молодшого віку;
- етичну дезорієнтацію дітей;
- прославлення насильства і зневаги до людської гідності.

Тому, коли йдеться про класифікацію, увага приділяється таким елементам контенту, як:

- насильство;
- сексуальність;
- зловживання наркотиками;
- етичні цінності.

Основним принципом тут є загальний характер медіапродукції.

Нижче представлено характеристики вікового розподілу контенту від Організації добровільного самоконтролю телебачення, що за критеріями оцінювання схожі з характеристиками класифікації від Організації добровільного самоконтролю в кіноіндустрії (FSK, 2021; FSF, 2021b).

1. Без вікових обмежень і трансляція в будь-який час

Для схвалення контенту для будь-якого віку необхідно переконатися, що його зміст не впливає на розвиток чи виховання дітей до 6 років, які переважно не здатні дистанціюватися від того, що відбувається на екрані. Вікова група до 6 років не може переживати окремі сцени у відриві від загального контексту.

Емоційно напружені моменти, такі як небезпечні ситуації, акти насильства, гарячі суперечки, приниження чи залякування екранних персонажів, можуть стривожити і налякати маленьких дітей, які, як правило, не можуть інтегрувати напружені моменти в більш широкий контекст сюжетної лінії. Оцінюючи матеріал, потрібно також, крім моментів із тривожним змістом, враховувати формальні методи презентації, призначені для збудження почуттів. Це може

бути агресивна фонова музика, надмірна візуальна стимуляція під час дій або «зловісний» візуальний дизайн – усе це може справити занадто сильний вплив для дітей до 6 років, щоб вони могли правильно сприйняти побачене і впоратись із цим.

2. Від 6 років і трансляція в будь-який час

Дітям від 6 до 12 років потрібні історії, що містять певний життєвий виклик і допомагають відтак впоратися з негативними почуттями і страхами. Такі історії телебачення пропонує загалом завжди, а не тільки в дитячих програмах. Завдяки досвіду перегляду телебачення учні початкової школи вже можуть справлятися із хвилюванням і моментами напруги за умови, що вони не дуже сильні і долаються швидко. Під час перегляду тривожних фільмів дітям цієї вікової групи потрібні драматичні структури з вбудованими періодами, щоб перевести подих, й епізодичні рішення, щоб переконати їх, що улюблені персонажі або ті, з ким вони себе ідентифікують, переживуть небезпеку неушкодженими.

Контент без елементів зі зменшенням напруги в сюжетній структурі не може бути схвалений для вікових груп молодше 12 років. Те ж саме стосується до контенту, що відображає війну або інші форми насильницьких дій у відповідному історичному, політичному чи соціальному контексті, даючи точку зору, яку діти молодшого віку не можуть зрозуміти. Не можна очікувати, що вони будуть контекстуалізувати інтенсивний ефект окремих сцен у світлі загального контексту або дистанціюватися, визнаючи вигаданий характер подання сюжету.

У віці від 6 до 12 років ціннісні орієнтири тільки розвиваються і поступово зміцнюються. Розглядаючи потенційно дезорієнтаційний контент, важливо враховувати, чи зможе зображена поведінка сприйматися нормальною, чи її можуть перейняти як запропоновану модель; чи отримують діти під час перегляду якісь інструкції, які вони здатні зрозуміти.

3. Від 12 років і трансляція в будь-який час

Програми для дітей від 12 років і старше можуть транслюватися в денний час за умови, що це не суперечить благополуччю дітей молодшого віку. Найчастіше фільми, які отримали рейтинг FSK для глядачів віком від 12 років і старше, редагуються для денної трансляції.

Відверті презентації актів насильства і боїв, якихось надзвичайних загроз або зображень жертв мають бути мінімізовані, щоб уникнути сцен, які викликають у дітей молодшого віку тривалу тривогу. Отож програми, що потрапляють в цю категорію, будуть більше орієнтуватися на віковий рейтинг від 6 до 12 років. Однак вони не обов'язково підходять для дітей цього віку, і батьки повинні бути присутніми під час їх перегляду.

4. Від 12 років і трансляція з 20:00 (прайм-тайм)

Діти і підлітки віком від 12 років і старше зазвичай уже обізнані щодо фільмів у їх загальному контексті. Вони здатні сприймати окремі сцени в контексті сюжетної лінії або розглядати їх у перспективі, розрізняти вигадки і реальність.

Моменти загроз на екрані можуть бути зображені, якщо вони не подаються в занадто екстремальній формі. Страх породжується переважно реалістичними сценаріями. Ця вікова група розуміє складні сценарії і може справлятися з тривалими періодами невизначеності. Тут порівняно з більш молодими віковими групами оцінка окремих сцен і ризиків стає менш значущим фактором, коли визначають, чи викликають вони якусь тривалу тривогу. На цьому етапі оцінювання акцент зміщується на загальну ідею фільмів і на будь-які тенденції, що можуть дезорієнтувати із соціальної точки зору або пропагувати насильство.

У глядачів від 12 років і старше вже сформувалися відносно усталені базові моделі поведінки і відносин, які не можуть змінитися під впливом контенту. Тому мало ймовірно, що вони будуть в односторонньому порядку ідентифікувати себе з персонажами чи з поведінковими патернами. У зв'язку з переживанням пубертатного періоду все більшого значення надається ідеологічним поглядам, відмінностям між групою глядача та іншими, а також сексуальній орієнтації і поведінці щодо протилежної статі.

Діти і підлітки цієї вікової групи, дорослішаючи, поступово відриваються від сім'ї, стаючи вразливими до альтернативних оцінних суджень і способів життя. Тому потрібно звертати увагу на те, чи не захоочує відповідний контент до насильства, чи не дезорієнтує зображення в цілому або його частина поведінку в соціально-етичному плані.

5. Від 16 років і трансляція з 22:00 (нічна програма)

Підлітки віком 16 років і старше вже засвоїли певні визначальні цінності, що дає їм змогу конструктивно працювати з проблемним медіаконтентом. Ця вікова група також здатна сприймати досить відверті зображення насильства в контексті програми або жанру за умови, що програма загалом не схиляє до думки про узаконення насильства як засобу вирішення конфліктів. Додатково потрібно зважати на композицію і стиль відображення сюжету, а також його придатність для молодшої аудиторії. Програми, привабливість яких значною мірою ґрунтується на зображенні явного насильства, можуть негативно вплинути на сприймання глядачами насильства в медіа і в реальному житті. Адже естетизація екстремального насильства, особливо в поєднанні з привабливими кіногероями, може посилити позитивні конотації насильства або його привабливість.

Особливо важливими факторами оцінювання ризику соціально-етичної дезорієнтації є відповідність специфічного зображення змістові для молодшої аудиторії і доцільність цього зображення для повсякденного життя. Глядачі віком 16 років і старше можуть розмірковувати про дезорієнтаційні в соціально-етичному плані моменти з огляду на свої цінності за умови, що телепрограма загалом не ставить під сумнів конституційно захищені цінності.

6. Від 18 років і трансляція з 23:00 (нічне мовлення)

По досягненні глядачами 18-річного віку можна схвалювати для їхнього перегляду контент, який хоч і вважається здатним порушити розвиток дітей, але не є «явно дуже шкідливим для молодих людей» (за визначенням ст. 4 п. 2.3

JMStV). Ключовим фактором в ухваленні рішення про те, дозволяти чи забороняти програму, є критерії ст. 4 JMStV і юридичні заборони та обмеження.

Не схвалюються до перегляду зазвичай програми, які демонструють велику кількість детальних сцен насильства або дискримінаційних заяв, не розглядаючи їх у перспективі чи не коментуючи їх. Якщо акти жорстокості показані самі по собі або зображені дуже докладно, без достатнього пояснення проблематичного характеру насильства як засобу вирішення конфліктів, це свідчить про те, що контент явно дуже шкідливий для молодих людей, тобто є забороненим на телебаченні (але дозволеним за умови закритої телепослуги для дорослих).

7. Контент не транслюється

Ст. 4 JMStV і ст. 29-30 атестаційних правил PrO-FSF визначають контент як незаконний. До незаконних матеріалів, проіндексованих Федеральним департаментом зі шкідливих медіа для молоді (BPjM) та визначених Кримінальним кодексом Німеччини (StGB), а це пропагандистські матеріали неконституційних організацій, які містять символи неконституційних організацій, ознаки підбурювання людей, заперечення або толерування націонал-соціалістичних злочинів, прославлення насильства, інструкції щодо здійснення злочинних дій, додатково додаються телепрограми:

- що принижують людську гідність (ст. 4 п. 1.8 JMStV);
- у яких зображуються діти або підлітки в нетипових позах, що мають сексуальний підтекст (ст.4 п.1.9 JMStV);
- що прославляють війну (ст. 4 п. 1.7 JMStV);
- що є порнографічними (ст. 4 п. 1.10 і ст. 4 п. 2.1 JMStV);
- що становлять серйозну загрозу для розвитку або виховання дітей і підлітків як самостійних і соціально компетентних особистостей (ст. 4 п. 1.3 JMStV). Зокрема, вважається, що контент є серйозною загрозою, якщо він: прославляє або толерує насильство; будь-яким іншим чином дезорієнтує та вводить в оману, формуючи образ мислення, який грубо суперечить конституційно захищеним цінностям (наприклад, допускає приниження людської гідності, пропагує расизм); здатний підштовхнути неповнолітніх до завдання самим собі шкоди (наприклад, рекламування вживання наркотиків або героїзація самогубства).

1.1.3. Нідерландська модель

У Нідерландах регулювання медіасфери також здійснюється на основі механізму спільного регулювання, що поєднує державну і недержавну регуляторні системи. Державний орган з медіа – Commissariaat voor de Media (CvdM) – відповідає за регулювання медіа, а недержавне регулювання здійснює Нідерландський інститут класифікації аудіовізуальних медіа (Nederlands Instituut voor de Classificatie van Audiovisual Media, NICAM), заснований 1999 р. після того, як уряд країни оголосив про готовність взяти на себе витрати на впровадження співрегулювання, якщо в ньому братимуть участь усі відповідні

медіаорганізації. Наразі з NICAM пов'язані понад 2200 компаній та організацій: державні і приватні мовники, дистриб'ютори фільмів та комп'ютерних ігор, оператори кінотеатрів і роздрібні магазини (Schulz, & Held, 2006).

NICAM використовує класифікаційну систему під назвою Kijkwijzer (читається як «Кейквейзер», з голланд. – «дивитись розумно», або «посібник для перегляду») як єдину систему для класифікації телепрограм, відео, фільмів, ігор, мобільного контенту. У цій системі класифікацію здійснюють самі постачальники контенту (телерадіомовники, кіно- і відеокомпанії тощо). Спеціально навчені працівники компаній використовують анкету з кодуванням для опису контенту, відповідаючи на запитання, що стосуються проявів насильства, елементів жахів, сексуальних актів, дискримінації, зловживання наркотиками чи алкоголем та лихослів'я (можна відповісти «так» або «ні»; «ніколи», «один чи кілька разів», «часто»).

Комп'ютерна програма Kijkwijzer на основі відповідей визначає вікові обмеження (без обмежень; від 6; від 9; від 12; від 14; від 16; від 18 років), разом із цим вводяться піктограми із зображенням причин обмежень: насильство, страх, секс, зловживання речовинами, лихослів'я, дискримінація. Цим мовники або кінокомпанії інформують глядачів, особливо батьків, про вікову класифікацію: піктограми можна побачити на початку телепрограм, у телевізійних журналах, кінотеатрах, в описах до фільму на сайті чи на упаковці, рекламі, плакатах тощо.

Рис. 5. Графічні позначки системи Kijkwijzer: до вікової позначки з верхнього ряду можуть додаватися позначки для опису контенту з нижнього ряду

Телевізійні програми з індексом «12 років» не повинні виходити в ефір до 20:00; з індексом «16 років» – до 22:00.

Поки постачальник контенту є членом NICAM, відповідальність за дотримання нормативних вимог, включаючи розгляд скарг, покладається на NICAM, що може накладати санкції на порушників: попередження, штрафи, позбавлення членства в разі серйозних чи повторних порушень.

Що ж до телебачення, то Закон про медіа, який діє в Нідерландах (Mediawet), містить конкретні вимоги до недержавної регуляторної системи, включно з NICAM: програми, які можуть негативно позначитися на фізичному, психічному або моральному розвитку дітей віком до 16 років, можуть транслюватися лише в тому випадку, якщо оператори є членами організації,

акредитованої урядом за певними критеріями, встановленими Законом про медіа, і підпорядковуються правилам та нагляду акредитованої організації. Ця організація може претендувати на акредитацію лише в тому випадку, якщо:

1) гарантується незалежний контроль з боку організації за дотриманням нормативних вимог;

2) передбачено належну участь зацікавлених сторін, а саме представників споживачів, установи, що отримала ефірний час, експертів та виробників аудіовізуальних медіа;

3) фінансове становище організації забезпечує належне здійснення діяльності.

Відповідно до положень Закону про медіа, NISAM був акредитований рішенням уряду від 22 лютого 2001 р. NISAM фінансується як медіаіндустрією, так і державою. Якщо NISAM не відповідає юридичним умовам, зазначеним у Законі про медіа, уряд може ухвалити рішення про відкликання акредитації.

Мовники, які не мають членства в NISAM, потрапляють безпосередньо під нагляд Державного органу з медіа (CvdM), що повинен контролювати заборону на трансляцію контенту, здатного завдати серйозної шкоди. Щороку NISAM повинен звітувати перед CvdM і демонструвати забезпечення якості класифікації, її надійність і точність, оскільки CvdM може скасувати акредитацію NISAM.

Функціонування NISAM дослідники оцінюють як добре і таке, що відповідає вимогам та меті: системою задоволені споживачі і постачальники через її оперативність та економічність. NISAM і систему Kijkwijzer включено в національну нормативно-правову базу Нідерландів.

Віковий розподіл і передумови класифікації

До 2020 р. система Kijkwijzer нараховувала п'ять вікових категорій:

1. Для будь-якого віку.
2. Від 6 років.
3. Від 9 років.
4. Від 12 років.
5. Від 16 років .

У своїй роботі (NISAM, 2009) Нідерландський інститут класифікації аудіовізуальних медіа надав ґрунтовний опис критеріїв вікової класифікації медіапродукції, навівши таку аргументацію: «Недоцільно створювати систему з великою кількістю вікових категорій через неможливість врахувати всі відмінності між дітьми, а вікові категорії треба розглядати як орієнтир. На практиці батькам доведеться самостійно з'ясовувати, які вікові категорії стосуються до їхніх дітей, – на такі рішення впливають найрізноманітніші фактори».

Але у 2020 р. NISAM ухвалив рішення додати ще й категорії «14» і «18», розширивши вікові категорії з п'яти до семи за результатами опитування батьків і педагогів, які висловили таке побажання, маючи на меті полегшити ухвалення рішень щодо контенту. Водночас NISAM не надає відкритого

доступу до документа з новими критеріями оцінювання на кшталт документа за 2009 р., але дає роз'яснення (NICAM, 2020), що нові вікові позначки використовуються для двох вікових категорій – раннього підліткового віку (12, 14 років) і пізнього підліткового віку (16, 18 років). Таке рішення наводить на думку, що критерії вікових категорій 12 і 16 років за попереднім віковим розподілом за 2009 р. використано, відповідно, як основу для раннього і пізнього підліткового віку, але вони стали тільки більш диференційованими. Тому це потрібно мати на увазі, коли розглядатимемо аргументи від NICAM за 2009 р. для розрізнення описаних нижче вікових категорій.

Категорія від 6 років

Цю категорію розроблено, щоб захистити дітей молодшого віку від моторошного (який викликає почуття страху, жаху, переляку) і насильницького медіаконтенту, до якого діти цього віку більш чутливі. Діти віком до 7 років не розрізняють у медіа фантазію і реальність, тому вони так само чутливі до жорстоких мультфільмів, як і до реалістичного медіаконтенту. Через це мультфільми та анімаційні фільми, що зображують певні види насильства, віднесено до віку 6 років. Передбачається, що діти старше 7 років уже не так лякаються через насильство, яке показується в цих типах фільмів, тому ризик можливих негативних наслідків зменшується.

Дослідження показали, що діти віком до 7 років не здатні дистанціюватися від того, що бачать, і можуть бути налякані певними категоріями зображень, такими як зображення гротескних фантастичних істот чи тварин, які поведуться чи виглядають загрозливо, змінюють зовнішню форму; зображеннями тварин і дітей, що зазнають фізичної загрози чи жорсткого поводження. Форма кодування опитувальника містить конкретні запитання про наявність кожного із цих елементів. Як тільки на один із них дається позитивна відповідь, продукту присвоюється рейтинг 6 років (якщо не вище).

Категорія від 9 років

Діти починають усвідомлювати нереальність анімаційних фільмів і мультфільмів приблизно у віці 6 років, а приблизно в 9 років відбувається перехід, коли вони вже усвідомлюють штучну природу всіх медіапродуктів. Діти розуміють, що фантастика відрізняється від реалістичної фантастики або від реальності. Вони краще, ніж діти від 6 до 9 років, здатні встановлювати зв'язки і логічно мислити щодо медіаконтенту. Але це не означає, що вони можуть адекватно сприймати будь-який контент. Діти сприймають реалістичні художні історії як достовірні уявлення або симуляцію реальності. Тільки з 12 років вони можуть достатньою мірою дистанціюватися від найреалістичніших художніх постановок.

Здатність співпереживати іншим і здатність об'єктивно сприймати контент є важливими факторами потенційного впливу медіапродукції. Приблизно до 9 років дітям складно уявити себе на місці іншої людини. Це дуже важливо, коли йдеться про опрацювання потенційно шкідливих зображень, оскільки до цього віку діти не можуть як слід зрозуміти мотиви вчинків акторів, і неспроможні визначити наслідки їхньої поведінки. У дітей до 9 років порівняно з дітьми

старшого віку самоконтроль зазвичай менш розвинений. Це означає, що їх легше спровокувати на імітацію поведінки, що демонструється в медіапродукції, і схилити до позитивної оцінки вчинків, які вони спостерігають. Низка досліджень показала, що діти віком 9 років і старше більш критично ставляться до реклами, жорстоких фільмів та інших медіапродуктів, ніж діти віком 8 років і молодше.

Категорія від 12 років

Оскільки діти зазнають радикальних змін у віці від 10 до 12 років, саме 12 років – важлива точка відліку, коли йдеться про сприймання жорстокості, моторошних сцен, сексуального змісту, дискримінації та зловживання наркотиками. У віці від 10 до 12-ти діти починають по-іншому дивитися на світ. Вони вже розуміють, що люди належать до певних соціальних груп і що ці групи відрізняються одна від одної. Вони також здатні розуміти поведінку інших людей з погляду їхнього соціального походження. З 10 років діти, поступово опановуючи прийоми абстрактного мислення, уже можуть цінувати більш абстрактні типи гумору, такі як пародія, іронія і сатира. Діти віком від 9 до 12-ти також можуть візуально уявити те, що вони бачать, і пов'язати абстрактне значення зі своїми загальними (поки ще обмеженими) знаннями про навколишній світ.

На цьому ж життєвому етапі діти стають більш критичними щодо того, що вони бачать і чують, завдяки розвитку своїх емоційних здібностей. Вони починають очікувати все більш переконливої гри, шукають персонажів із психологічним схожістю і все частіше потребують «соціальних уроків» для власного соціального та емоційного розвитку.

Частково завдяки розвитку здатності до абстрактного мислення діти цього віку стають більш здатними ідентифікувати основну ідею фільму і встановлювати зв'язки між ранніми й подальшими сценами в медіапродукції. Також їх більше не лякають швидко впізнавані загрози, і вони з більшою готовністю, ніж діти молодшого віку, використовують когнітивні засоби для зменшення страху. Вони можуть усвідомити свій страх, оцінити ризик, пов'язаний з імітованими загрозами, відсторонитися й об'єктивно поглянути на них, якщо є достатні ознаки нереальності. Однак діти від 9 до 12 років усе ще більш сприйнятливі до впливу, ніж молодші підлітки. Тільки приблизно у 12 років діти адекватно і раціонально здатні розглядати абстрактні загрози, такі як загроза війни в далеких країнах або інші дуже реалістичні небезпеки. Вживання психоактивних речовин, дискримінаційна поведінка і перегляд статевих актів можуть призводити до небажаних ефектів і переживань у віці до 12 років, оскільки в дітей усе ще не сформувалась адекватна система поглядів.

Категорія від 16 років

З 10 років більшість дітей в основному полюбляють дивитися медіапродукцію, призначену для дорослих. З цього віку вони зазвичай переглядають фільми і телепрограми, щоб дізнатися про життя суспільства і побачити, як персонажі вирішують ті ж повсякденні проблеми, з якими вони стикаються самі. Зокрема, молоді підлітки здатні чітко ототожнювати себе з

реалістичними персонажами. Пізнє дитинство і підлітковий вік – це періоди, коли діти схильні ідеалізувати певні психологічні і соціальні характеристики медійних персонажів, героїв і кумирів.

Тільки приблизно з 12 років діти здатні адекватно відрізнити співчуття до інших від своїх власних почуттів і вбудувати ці почуття в систему морального розуміння. Старші діти також краще, ніж діти до 12 років, можуть співвідносити в процесі перегляду медіаконтенту дорослі уявлення про добро і зло. Однак це не означає, що молоді люди можуть легко сприймати весь контент.

Медіа демонструють численні приклади кримінальної поведінки молоді. Молоді люди, особливо хлопці, часто ідентифікують себе з кримінальними медіагероями. Дослідження показують, що злочинна поведінка серед молоді сягає піку в підлітковому віці, а потім цей рівень знижується. Молоді правопорушники причетні переважно до таких злочинів, як вандалізм, крадіжки в магазинах, бійки. Ризикована правопорушна поведінка є привабливою, певною мірою навіть романтичною в очах підлітків. Сприймаючи себе як маргінес суспільства, вони вважають, що їм ще не так багато втрачати, як дорослим. Отже, підлітки перебувають у пошуку нової ідентичності і свідомо шукають інформацію та ідеї, які можна використати для цього. А медіа і медіагерої відіграють важливу роль у цьому процесі. Ось чому в Kijkwijzer дається рейтинг 16 років для певних видів насильства.

Страх перед фільмами з показом жорстокості та жахів часто виникає в підлітковому віці. Тут може бути два пояснення. По-перше, потреба дітей у переживаннях і гострих відчуттях досягає піку саме в підлітковому віці. Молоді люди випробовують свої сили в пошуку цікавих і ризикованих занять. Перегляд моторошних і жорстоких фільмів дає їм змогу задовольнити чуттєві потреби. По-друге, саме в підлітковому віці вплив груп однолітків досягає свого максимуму. Коли мова заходить про перегляд фільмів про насильство, молоді люди іноді вступають у суперництво. Однак вони, імовірно, переоцінюють межі своїх можливостей і будуть наляканими після перегляду деяких фільмів жахів. Багато із цих фільмів (таких як, наприклад, «Ганнібал» або «Екзорцист») важко прийняти навіть багатьом дорослим, однак їм присвоєно віковий рейтинг 16 років, тому що з моменту прийняття Закону про кінематографію передбачається, що підлітки старшого віку і дорослі, не готові до перегляду фільмів, повинні мати можливість взяти відповідальність за рішення щодо перегляду на себе.

У період статевого дозрівання молоді люди часто використовують медіа для отримання інформації з тематики сексуальності і налагодження відносин. Однак телевізійні програми і фільми не завжди дають точне уявлення про те, що таке життя насправді. Оскільки молоді люди ще не накопичили достатнього життєвого досвіду, часом через презентацію в медіа інформації про сексуальність у молодих людей до 16 років може скластися не досить точне уявлення про належну сексуальну поведінку або належне ставлення до чоловіків і жінок.

Грунтуючись на результатах опитування споживачів, проведеного 1999 року, NICAM виділив шість категорій контенту, який може справляти шкідливий вплив на молодь. Це насильство, моторошний контент, контент сексуального характеру, дискримінація, зловживання психоактивними речовинами та лихослів'я.

Розгляньмо докладніше кожну із цих категорій контенту.

Присвоєння вікових категорій щодо насильства в художніх творах.

Kijkwijzer розрізняє два типи художньої продукції: 1) мультфільми або анімація; 2) інші художні твори. Мультфільми або анімаційні ролики, виготовлені в гротескно-комічній манері, як правило, отримують рейтинг за віком без обмежень. Інші мультфільми та анімація, що містять один або кілька видів жорстокості, завжди отримують рейтинг не нижче 6 років, якщо вони демонструють будь-яке насильство. Рейтинг 12 років присвоюється у двох випадках: 1) коли насильство є правдоподібним і водночас інтенсивним, із заподіянням серйозних травм; 2) коли є сцени статевих актів без взаємної згоди персонажів. Якщо сексуальні дії без згоди зображуються в поєднанні із зображенням жорстокості або загрози насильства, мультфільми та анімація отримують віковий рейтинг 16 років.

Коли йдеться про інші художні твори, у яких діють реальні люди, присвоєння рейтингу більш складне. Якщо художній фільм не містить сцен насильства, йому, природно, присвоюється рейтинг за віком без обмежень. Якщо ж він містить такі епізоди, йому буде присвоєно рейтинг не нижче 6 років. Крім того, застосовується такий ключ.

- Насильство, яке (а) правдоподібне, (b) є інтенсивним і (с) призводить до серйозних травм, оцінюється рейтингом 16 років.

- Статеві акти без згоди в поєднанні з фізичним насильством або неминучою загрозою насильства – рейтингом 16 років.

- Насильство, яке (а) правдоподібне, (b) є інтенсивним, але (с) не призводить до серйозних травм, – рейтингом 12 років.

- Насильство, яке (а) правдоподібне, (b) не є інтенсивним, але (с) призводить до серйозних травм, – рейтингом 12 років.

- Насильство, яке (а) неправдоподібне, (b) є інтенсивним і (с) призводить до серйозних травм, – рейтингом 12 років.

- Статеві акти без згоди, не пов'язані з фізичним насильством або із загрозою насильства, – рейтингом 12 років.

- Інші твори, де є насильство, мають віковий рейтинг 6 років.

Якщо описані вище критерії насильства мають місце в контексті гротескно-комічної манери, віковий рейтинг знижується із 16 до 12 років і з 12 до 6 років.

Присвоєння вікових категорій щодо насильства в нехудожніх творах

Присвоєння вікових категорій документальним фільмам і реаліті-шоу аналогічне присвоєнню рейтингів художнім творах. Однак важлива відмінність полягає в тому, що насильство в реалістичних епізодах завжди правдоподібне, хоча не є визначальним фактором. Якщо є один або декілька видів насильства,

продукція повинна мати рейтинг не менше 6 років. Отже, тут застосовується такий ключ:

- Насильство, яке (a) є інтенсивним і (b) призводить до серйозних травм, оцінюється рейтингом 16 років.

- Статеві акти без згоди в поєднанні з фізичним насильством або неминучою загрозою насильства – рейтингом 16 років.

- Насильство, яке (a) не є інтенсивним, але (b) призводить до серйозних травм, – рейтингом 12 років.

- Насильство, яке (a) є інтенсивним і (b) призводить до травм, – рейтингом 12 років.

- Насильство, яке (a) не є інтенсивним, але (b) призводить до травм, – рейтингом 12 років.

- Насильство, яке (a) є інтенсивним, але (b) не призводить до травм, – рейтингом 12 років.

- Статеві акти без згоди, не пов'язані з фізичним насильством або його безпосередньою загрозою, – рейтингом 12 років.

- Інша продукція, де є насильство, має рейтинг 6 років.

Рейтинг 12 років присвоюється ток-шоу, у якому фізичне або психологічне насильство (приниження) схвалюється ведучим або аудиторією. Продукція, що показує фізичне насильство, яке не схвалюється, отримує рейтинг 6 років. Продукція, що містить епізоди приниження людей, яке не схвалюється, отримує рейтинг віку без обмежень.

Присвоєння вікових категорій щодо моторошного контенту в художніх творах

Мультифільму або анімаційному фільму з моторошним контентом зазвичай не присвоюється рейтинг вище від 12 років. Для класифікації важливо, чи показуються моторошні сцени в реалістичній обстановці і чи з'являються нереалістичні персонажі в моторошних сценах.

У деяких випадках інші види художніх і драматичних творів можуть мати рейтинг 16 років. Це продукція, яка містить сильні ефекти, що можуть налякати дітей, в упізнаваних ними умовах повсякденного життя, а також один або декілька таких елементів:

- дуже налякані люди, які не відразу можуть урятуватися;
- сцени надмірних страждань;
- надзвичайно моторошні звукові ефекти;
- серйозні травми;
- самоушкодження;
- понівечені тіла.

Іншим видам художніх і драматичних творів присвоюється рейтинг 12 років, якщо там є один із перерахованих вище елементів з діями в реалістичному оточенні або мають місце особливо моторошні ефекти з участю реалістичних чи нереалістичних персонажів.

Інші види художніх або драматичних творів також матимуть віковий рейтинг 12 років, якщо:

1) один або декілька з перелічених нижче елементів зображені в нереалістичному оточенні або в реалістичному оточенні з нереалістичними персонажами:

1.1) серйозні травми, та/або сильно понівечені тіла, та/або самоушкодження в поєднанні з одним або декількома елементами в п. 1.2;

1.2) дуже налякані люди, які не були врятовані відразу, та/або надмірні страждання, та/або надзвичайно моторошні звукові ефекти;

2) якщо є серйозні ефекти жаху в поєднанні з нереалістичним оточенням і з одним або більше з таких елементів:

2.1) серйозні травми, та/або сильно понівечені тіла, та/або самоушкодження;

2.2) дуже налякані люди, які не одразу можуть урятуватися, та/або надмірні страждання, та/або надзвичайно моторошні звукові ефекти.

Якщо в продукції є один або декілька з названих елементів, їй буде присвоєно рейтинг 9 років (незалежно від реалістичності оточення чи персонажів):

- понівечені тіла;
- загроза насильства;
- неекстремальні ефекти жаху;
- дуже налякані люди, які одразу змогли врятуватися;
- жорстокість щодо дітей або тварин;
- жертви аварій, катастроф, хвороб.

Або якщо один або декілька з наведених нижче елементів є в нереалістичному оточенні або в реалістичному оточенні з нереалістичними персонажами:

1) серйозні травми, та/або сильно понівечені тіла, та/або самоушкодження;

2) дуже налякані люди, які не одразу можуть урятуватися, та/або надмірні страждання, та/або надзвичайно моторошні звукові ефекти.

Усі інші твори отримують рейтинги до віку 6 років.

Присвоєння вікових категорій щодо моторошного контенту в нехудожніх творах

Якщо йдеться про нехудожню продукцію (репортаж, документальний фільм, реаліті-шоу), то питання щодо наявності ефектів жахів та обставин повсякденного життя не ставляться. Усі твори отримують рейтинг 16 років, якщо вони містять один із таких елементів:

1.1) дуже налякані люди, які не одразу можуть урятуватися, та/або надмірні страждання, та/або надзвичайно моторошні звукові ефекти в поєднанні з одним або декількома елементами в п. 1.2;

1.2) серйозні травми, та/або сильно понівечені тіла, та/або самоушкодження.

Усі твори отримують рейтинг 12 років, якщо вони містять:

1.1) зображення дуже наляканих людей, та/або надмірні страждання, та/або моторошні звукові ефекти;

1.2) серйозні травми, та/або сильно понівечені тіла, та/або самоушкодження.

Усі твори отримують рейтинг 9 років, якщо вони містять:

- понівечені тіла;
- загрозу насильства;
- неекстремальні ефекти жаху;
- зображення дуже наляканих людей, які одразу змогли врятуватися;
- жорстокість щодо дітей або тварин;
- жертви аварій, катастроф, хвороб.

Уся інша продукція класифікується за рейтингом 6 років.

Присвоєння вікових категорій щодо сексуального контенту

Рейтинг сексуального контенту для аудіовізуальних творів і музичних кліпів дещо різниться. У Kijkwijzer усі форми статевого акту без взаємної згоди відносять не до категорії сексуального контенту, а до насильства і дають відповідну оцінку.

Є два види обставин, за яких аудіовізуальні твори і музичні кліпи оцінюють рейтингом 16 років:

- 1) якщо продукція містить часту демонстрацію статевих актів, зображених таким чином, щоб справити максимально можливий вплив;
- 2) якщо продукція зображує статеві акти, під час яких детально видно геніталії.

Аудіовізуальні твори оцінюють рейтингом 12 років у трьох випадках:

- 1) якщо в них є один або два випадки чітко видимих статевих актів;
- 2) якщо мають місце часті статеві акти, яких чітко не видно;
- 3) якщо є часті випадки видимих статевих актів з частим уживанням сексуально забарвленої лексики (у такому разі використовують піктограми сексуального контенту і лихослів'я).

Музичні кліпи оцінюють рейтингом 12 років у двох випадках:

- 1) якщо в них показуються часті статеві акти;
- 2) коли мають місце явно видимі статеві акти і один або два крупних плани промежини або сідниць.

Присвоєння вікових категорій щодо дискримінації

Якщо дискримінація засуджується не явно, то присвоюється рейтинг 12 років. Якщо дискримінація явно засуджується, може бути виставлено рейтинг віку без обмежень. Навіть якщо дискримінація явно не засуджується, але вся дискримінаційна лексика походить від антигероя, якого не можна сприймати всерйоз, то може бути присвоєно рейтинг без обмежень за віком.

Присвоєння вікових категорій щодо зловживання психоактивними речовинами

Якщо в продукції зображено вживання сильнодійних наркотиків, зловживання легкими наркотиками або алкоголем, їй присвоюється рейтинг 12 років. Якщо зловживання наркотиками або алкоголем показано в сприятливому світлі, продукції надається рейтинг 16 років. Якщо це явно засуджується, тоді присвоюється рейтинг без обмежень за віком.

Присвоєння вікових категорій щодо лихослів'я

Нецензурна лексика стосується до слів нідерландської мови і добре відомих англійських слів, таких як fuck або bitch. В іноземній продукції рейтинг спирається на нідерландські субтитри, за винятком добре відомих англійських нецензурних слів, які нідерландські діти будуть розуміти без субтитрів. Нецензурна лексика не дістає вікової оцінки, оскільки не доведено, що вона потенційно більш шкідлива для конкретної вікової групи, ніж для іншої.

1.1.4. Українська модель

В Україні показ і трансляція кінопродукції регламентується законодавством на підставі Закону України «Про кінематографію» і Закону України «Про телебачення і радіомовлення», які базуються на Конституції України та інших нормативно-правових актах.

На виконання Закону про кінематографію Кабінет Міністрів України 2001 р. затвердив «Положення про державне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів» (далі – Положення), згідно з яким на території України упроваджено регулювання щодо розповсюдження і демонстрування всіх видів вітчизняних та іноземних фільмів через видачу прокатних посвідчень. Прокатне посвідчення видається Державним агентством України з питань кіно (Держкіно). Під час державної реєстрації для кожного фільму встановлюється один із п'яти індексів, який зазначається в прокатному посвідченні і, відповідно, визначає глядацьку аудиторію, умови розповсюдження і демонстрування:

1. «ДА» (дитяча аудиторія) – фільми, створені спеціально для дітей.
2. «ЗА» (загальна аудиторія) – фільми, призначені для сімейного перегляду.
3. «12» – перегляд дітям до 12 років дозволяється тільки в присутності батьків.
4. «16» – перегляд забороняється для осіб віком до 16 років.
5. «18» – перегляд забороняється для осіб віком до 18 років.

У редакції Положення до 2015 р. були також додаткові індекси «14» і «X21», тому в прокатних посвідченнях, виданих до набрання чинності постановою Кабінету Міністрів № 1143 від 02.12.2015 р., застосовуються:

- а) для фільмів, що отримали індекси «14» і «16», як такі, що мають індекс «16»;
- б) для фільмів, що отримали індекси «18» і «X21», як такі, що мають індекс «18».

Показ у кінотеатрах фільмів з індексами «16» і «18» можливий у будь-який час і здійснюється за умови обов'язкового інформування глядачів. Показ телеорганізаціями фільмів з індексом «16» можливий у будь-який ефірний час, а фільмів з індексом «18» – з 22 до 6 години і здійснюється за обов'язкової наявності на екрані протягом усього показу позначок цих індексів.

У разі виникнення розбіжностей щодо визначення індексу фільму за згодою власника відповідних прав на фільм цей індекс визначає експертна комісія з питань розповсюдження і демонстрування фільмів при Держкіно. До складу експертної комісії входять незалежні експерти: кінознавці, кінокритики, мистецтвознавці, психологи, а також представники зацікавлених громадських об'єднань у сфері телебачення та кінематографії, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (за згодою). Експертна комісія має право встановлювати індекс фільму, який визначає глядацьку аудиторію, надавати висновки, а в разі потреби – акти мистецтвознавчої експертизи. Експертну комісію і її склад затверджує Держкіно. Очолює експертну комісію голова Держкіно.

Згідно із Законом про телебачення і радіомовлення (ст. 7 п. 4) єдиним органом державного регулювання діяльності у сфері телерадіомовлення є Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (Національна рада). Національна рада редакцією рішення № 306 від 10.03.2016 р. затвердила «Систему візуальних позначок з індексом кіновідеопродукції залежно від аудиторії, на яку вона розрахована», згідно з якою телевізійна кіновідеопродукція на території України поділяється на три категорії залежно від аудиторії і має супроводжуватися відповідними візуальними позначками (табл. 1, рис. 6).

Таблиця 1

Система візуальних телевізійних позначок кіновідеопродукції

Категорія	Позначка	Обмеження за віком	Ефірний час
I	Без позначки	Без обмежень (стосується фільмів з індексами «ДА» і «ЗА»)	Цілодобово
II	12+ 16+	Перегляд неповнолітнім глядачам до зазначеного віку рекомендується разом з батьками (особами, що їх замінюють) або з їхнього дозволу	
III	18+	Перегляд рекомендується тільки повнолітнім глядачам	22:00 – 06:00

Категорія I (без позначки) стосується фільмів з індексами «ДА» і «ЗА», встановленими згідно з Положенням про державне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів.

Категорія II (коло жовтого кольору з індексом «12+» або «16+») стосується фільмів, перегляд яких не рекомендовано дітям до 12 і 16 років відповідно без відома батьків (осіб, що їх замінюють) і які прирівнюються до фільмів з індексами «12» та «16», встановленими відповідно до Положення.

Категорія III (коло червоного кольору з індексом «18+») стосується фільмів, що рекомендовані для перегляду тільки повнолітніми глядачами. Фільми цієї категорії прирівнюються до фільмів з індексом «18» Положення.

Фільми, заборонені для розповсюдження і демонстрування в Україні та без права трансляції на телебаченні, не підпадають під жодну категорію.

Єдиний розмір візуальних позначок має бути таким: висота чи діаметр позначки – 5 % висоти кадра телевізійного зображення або 31 рядок телевізійного растру. Візуальна позначка має бути суцільно зафарбована.

Рис. 6. Зображення графічних позначок телевізійних рейтингів, які розміщуються в правому нижньому куті телевізора

Якщо на екрані немає жодної позначки, то це свідчить про те, що кіновідеопродукція належить до категорії I і призначена для глядачів будь-якого віку, зокрема і для дітей. Проте, на нашу думку, таке технічне рішення має недолік через збільшення ризику появи телепередачі з невідповідним віковим рейтингом, а також не дає батькам змоги швидко орієнтуватися у виборі телепередач суто для дитячої аудиторії.

Під час трансляції кіновідеопродукції категорій II і III візуальна позначка на телеекрані має постійно бути в правому нижньому куті. Демонстрування фільмів телеорганізаціями здійснюється за умови обов'язкового інформування глядачів про їх показ у відповідний ефірний час (табл. 1) та обов'язкової наявності на екрані протягом усього показу позначок з індексами «12+», «16+» і «18+».

Телерадіоорганізаціям забороняється розповсюджувати, а також анонсувати програми та передачі, які можуть зашкодити фізичному, інтелектуальному і духовному розвитку неповнолітніх та юнацтва, крім як протягом ефірного часу в добовому відрізку з 23.00 до 06.00 і на каналах з обмеженим доступом.

Передачі, які поєднують аудіо- та візуальну інформацію і які містять інформацію, що може завдати шкоду фізичному, психічному або моральному розвитку дитини, повинні бути позначені спеціальними графічними застереженнями (символами), які показують упродовж усієї передачі.

Віковий розподіл і передумови класифікації

Як зазначено вище, у системі візуальних позначок з індексом кіновідеопродукції залежно від аудиторії, для якої вона рекомендована, вказується відповідність вікових категорій залежно від телевізійної аудиторії

(табл. 1) до індексів фільмів, які так само мають визначення в Положенні про державне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів, а саме:

1. Індекс «ДА» (дитяча аудиторія) призначається для фільмів, які спеціально створені для дітей і доступні за сюжетом для дитячого сприйняття. У таких фільмах не повинно бути грубості, насильства, жорстокості, непристойних висловів у будь-якій формі.

2. Індекс «ЗА» (загальна аудиторія) призначається для фільмів, які рекомендовані для сімейного перегляду і порушують теми, що однаково цікаві та зрозумілі більшості глядачів незалежно від їхнього віку. У таких фільмах не має бути сцен, які містять натуралістичний показ жорстокості і насильства. Реалії складної дійсності повинні відображатися з максимальною умовністю;

3. Індекс «12» призначається для фільмів, які діти від 12 років можуть дивитися тільки в присутності батьків, оскільки такі фільми можуть містити деякі сцени, які батьки вважатимуть неприйнятними для самостійного перегляду дітьми.

4. Індекс «16» призначається для фільмів, перегляд яких забороняється особам віком до 16 років у зв'язку з тим, що такі фільми можуть містити сцени з обмеженим ступенем насильства та жорстокості, зокрема бійки, застосування зброї без надмірного кровопролиття, обмежене зображення нещасного випадку або катастрофи, а також сцени, що містять короткі та епізодичні зображення оголеності, епізодичне використання ненормативної лексики, що мають місце в оригіналі за задумом режисера і потрібні для розвитку сюжету. Такі сцени повинні бути короткими за хронометражем (до трьох хвилин), а їхня необхідність має бути виправдана логікою сюжету. Присвоєння зазначеного індексу допускається для фільмів, які мають художню цінність, створені з урахуванням сучасних напрямів кіно або молодіжної субкультури.

5. Індекс «18» призначається для фільмів, перегляд яких забороняється особам віком до 18 років у зв'язку з тим, що такі фільми можуть містити сцени насильства, жорстокості, зображення катастроф, жахів, відвертої оголеності, імітації інтимних стосунків. Їх наявність повинна бути виправдана логікою сюжету та втілена на екрані з максимальним ступенем умовності.

Згідно з пунктом 10 Положення, Держкіно може відмовити в державній реєстрації та видачі прокатного посвідчення в разі наявності у фільмі матеріалів (висловлювань, дій тощо), які пропагують війну, насильство, жорстокість, фашизм і неофашизм, спрямовані на ліквідацію незалежності України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, приниження нації, неповагу до національних і релігійних святинь, приниження особистості, невігластво, неповагу до батьків, а також наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, інші шкідливі звички, порнографію, що підтверджується висновком експертної комісії з питань розповсюдження і демонстрування фільмів; одним з учасників фільму є фізична особа, включена до оприлюдненого в установленому порядку Переліку осіб, які становлять загрозу національній безпеці.

Законом України про захист суспільної моралі визначено критерії терміна «продукція порнографічного характеру»:

1) основний зміст продукції або її значну частину становить демонстрація великим планом статевих органів у збудженому стані або деталізований опис чи демонстрація статевого акту;

2) продукція містить натуралістичне зображення, максимально наближене до реальної анатомії і фізіології людини та її статевого акту;

3) продукцію створено виключно з метою статевого збудження її споживачів.

Ці критерії не поширюються на документальні матеріали, твори літератури, мистецтва та культури, які визнано класичним чи світовим мистецтвом, на обіг наукових, науково-популярних, публіцистичних, освітніх матеріалів з питань статі й сексу та виробів сексуального характеру медичного призначення.

1.2. Психологічні засади медіапсихологічної експертизи

Світові рейтингові системи задають загальні рамки для медіапсихологічної експертизи та орієнтири для виділення критеріїв, але основним підґрунтям для її розроблення вважаємо ґрунтовні медіапсихологічні дослідження, проведені на базі лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти. Під час цих досліджень, які різнобічно вивчали дитячі медіапрактики, протягом більше ніж десяти років було реалізовано чотири наукових теми:

- **2006–2008 рр.** – «Соціально-психологічні засади формування медіакультури особистості» (номер теми ДР № 0106U002159);
- **2009–2013 рр.** – «Соціально-психологічні аспекти взаємодії інформаційного та освітнього просторів України» (номер теми ДР № 0109U000109);
- **2014-2016 рр.** – «Соціально-психологічні та психолого-педагогічні умови організації медіаосвіти молоді» (номер теми ДР № 0114U001514);
- **2017–2019 рр.** – «Медіапсихологічні засоби профілактики та подолання наслідків деструктивних інформаційних впливів на дітей та молодь» (номер теми ДР № 0117U000195; номер теми ДР № 0109U000109);
- **2020-2022 рр.** – «Інноваційні психологічні засоби розвитку медіаосвіти в Україні» (номер теми ДР № 0120U000156).

Саме завдяки виконанню зазначених тем створено наукові засади для реалізації науково-дослідної роботи з розроблення критеріїв заподіяння аудіовізуальною продукцією шкоди психологічному здоров'ю і благополуччю дітей різного віку.

1.2.1. Дитячі медіапрактики і пов'язані з ними ризики: дослідження 2007-2021 років

Імовірна шкода від негативного впливу медіа на дитину непокоїть батьків і педагогів ще з часів появи перших телевізорів. У зв'язку із цим це питання неодноразово порушували й західні вчені

Так, французький нейропсихолог Мішель Демюрже у своїй книзі “Фабрика екранних ідіотів” популяризує постулат, що батьки за допомогою гаджетів “нейтралізують” своїх дітей, щоб ті їм не заважали, але ця зручність обертається згодом великою шкодою для мозку малечі. Учений наголошує, що діти до 6 років, які грають з гаджетами всього 20 хвилин на день, у подальшому будуть мати негативні наслідки загального розвитку, і наводить статистику, згідно з якою у Франції з 1999 по 2009 рік середній IQ молоді знизився на 4 бали. У разі збереження такої тенденції через 70 років люди можуть перетнути межу, за якою – розумова відсталість. Демюрже стверджує, що дитина 2 років, яка проводить з гаджетом годину на день, подвоює ризик розвитку синдрому дефіциту уваги; дитина 4 років, яка безконтрольно дивиться жорстокі мультфільми, учетверо збільшує свої шанси на поведінкові проблеми в початковій школі; 7-річна дитина, яка грає з гаджетами одну годину на день, знижує на третину шанс успішно завершити середню школу (Desmurget, 2019).

Доктор Ніколас Кардарас – виконавчий директор “The Dunes East Hampton”, одного з найбільших центрів реабілітації США і колишній клінічний професор Stony Brook Medicine, написав книгу “Сяючі діти: як залежність від екранів викрадає наших дітей – і як подолати транс”, у якій описав саме клінічні випадки залежності маленьких дітей від екранних медіа (Kardaras, 2016a). Дослідник наголошує на тому, що краще профілактика, обмеження і пояснення, ніж потім складне лікування: “Справді, я виявив, що легше лікувати героїнових і метамфетамінових наркоманів, ніж втрачених у матриці відеогеймерів або залежних від соціальних медіа” (Kardaras, 2016b). Лікування починається з повного цифрового очищення – немає комп'ютерів, смартфонів, планшетів і, навіть, виключається можливість дивитися телевізор. Необхідний час – від 4 до 6 тижнів, саме стільки зазвичай потрібно, щоб перезбуджена нервова система перезапустила себе (Kardaras, 2016b).

Щоб отримати загальну картину впливу медіапродукції на дітей різного віку, вважаємо за необхідне спиратися на актуальні статистичні дані всеукраїнських масових досліджень, які проводилися лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України з 2007 по 2021 рр. у всіх регіонах України.

Перше масове опитування громадян, результати якого наводяться нижче, проведено лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології АПН України **в листопаді–грудні 2007 р.** за квотною вибіркою, що репрезентує населення України віком від 14 років і старше. Опитано 1258 респондентів віком старше 25 років різних соціально-професійних груп та освітніх рівнів, 406 студентів закладів вищої

освіти, 401 учня загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв (Інформаційний бюлетень, 2008).

Для аналізу регіональних особливостей використано умовний поділ України на такі регіони:

- Західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області);
 - Центральний (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області);
 - Східний (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області);
 - Південний (АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області).
- Окремо виділено м. Київ.

Усі показники наведено у відсотках до кількості опитаних кожної категорії респондентів: дорослих, студентів та учнів.

На той час найпоширенішим способом проведення вільного часу всіх вікових категорій населення України був перегляд телепередач. Поряд із цим переважна більшість молодих людей (учнів і студентів) у вільний час слухала музику, тоді як половина дорослого населення віддавала перевагу читанню преси (рис. 7). Дозвілєві пріоритети учнів-старшокласників були такі: слухали музику 77,3% опитаних учнів, дивилися телепередачі чи відеозаписи – 68,6%, відвідували друзів, приймали гостей – 63,1%. Останні місця серед дозвілєвих уподобань учнів займали: відвідування кінотеатрів – 19,5%, майстрування, рукоділля, інші види творчості – 14,2%, поїздки на відпочинок за місто – 9%. Молодь виявляла більш високий рівень інтересу до комп'ютера та інтернету, ніж дорослі. Підлітки частіше віддавали перевагу комп'ютерним іграм (37,2%), аніж юнацтво (29,8%), зате представники останньої вікової категорії частіше перебували в інтернеті (38,4%). Комп'ютерними іграми захоплювалися лише 7,8% дорослих.

Медіакультура особистості характеризується частотою і тривалістю контактів з медіа (табл. 2). Так, щодня дивилися телепередачі 66,5% дорослого населення, учнів – 61,6%, студентів – 40,9%. Чоловіки дивилися телепередачі дещо менше (65,3%), ніж жінки (68,1%). Зовсім не дивилися телевізор 8,4% опитаних студентів – це вдвічі більше, ніж серед дорослих (3,7%) і старшокласників (3,5%). Щобудня витрачали на перегляд телепередач зазвичай від години до двох годин: дорослі – 42,2%, студенти – 42,4%, учні – 41,7%. У вихідні, природно, зростали витрати часу на “сидіння біля ящика” серед усіх категорій опитаних – в основному від двох до трьох годин: дорослі – 43,5%, студенти – 32,3%, учні – 39,9%. Менше за інших витрачали часу на перегляд телепередач студенти (щодня дивилися телевізор 40,9% опитаних, тоді як дорослих – 66,5% та учнів 61,6%.)

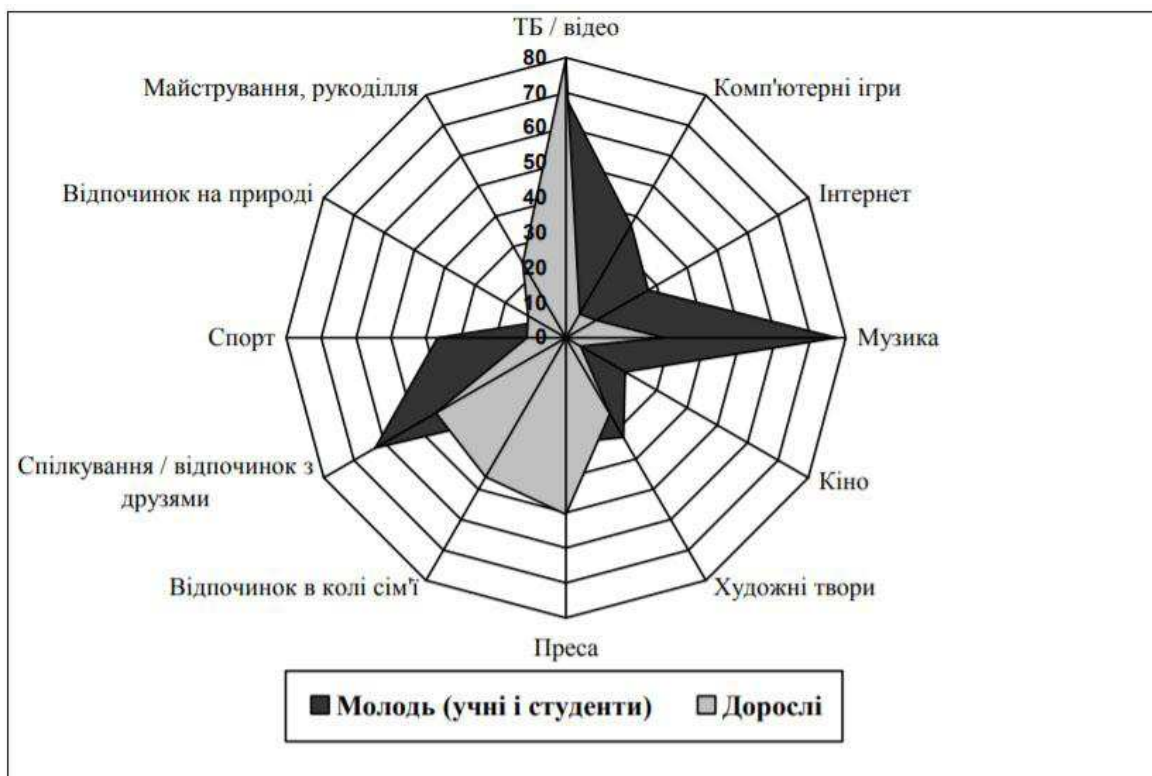

Рис. 7. Розподіл дозвіллевих уподобань дорослих і молоді (Копірайт. Інформаційний бюлетень, 2008)

Таблиця 2

Віковий розподіл відповідей респондентів щодо частоти перегляду телепередач, у % (Копірайт. Інформаційний бюлетень, 2008)

Як часто Ви дивитеся телепередачі?

	Дорослі	Студенти	Учні
Щодня	66,5	40,9	61,6
Кілька разів на тиждень	24,9	34,0	25,7
Не більше одного разу на тиждень	4,4	16,0	8,2
Не дивлюся зовсім	3,7	8,4	3,5

Як видно з рисунка 8, студенти здебільшого були зацікавлені в новинному контенті, тоді як учні зосереджували увагу на художніх фільмах, розважальних ток-шоу та музиці.

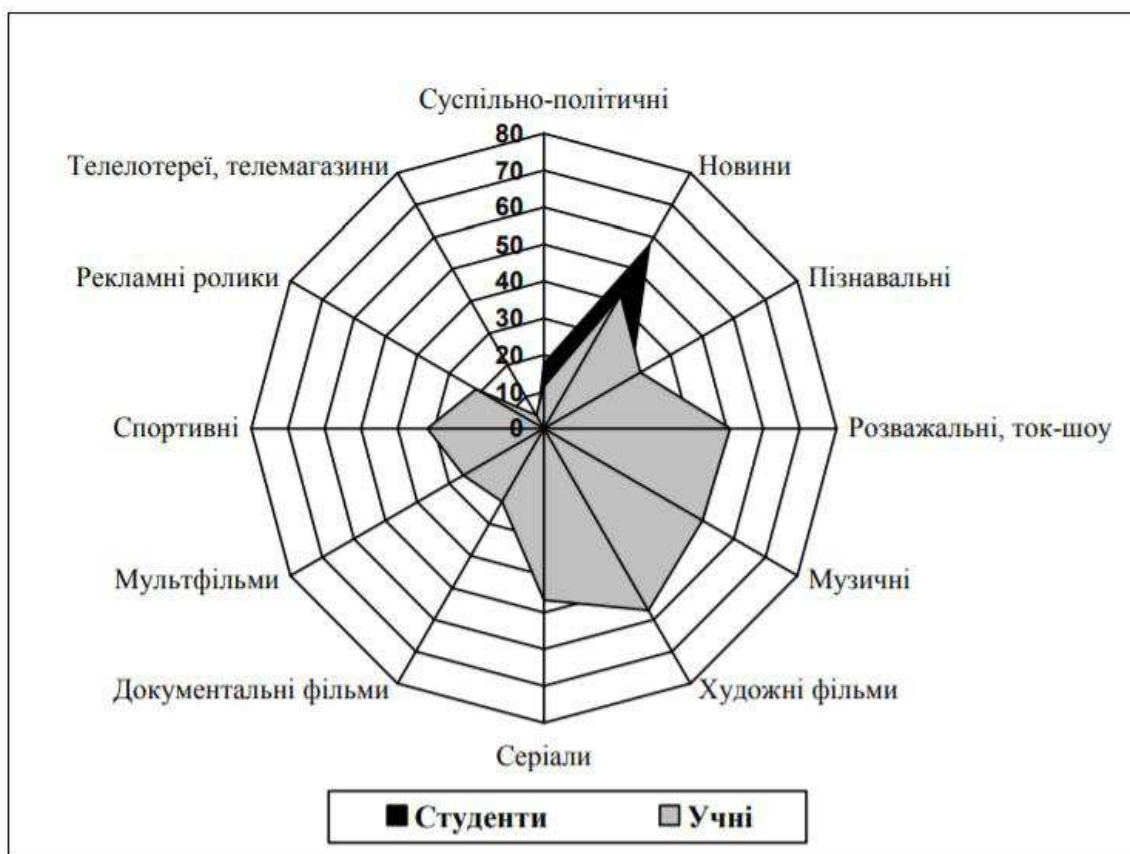

Рис. 8. Структура телеінтересів молоді
(Копірайт. Інформаційний бюлетень, 2008)

Показники згоди/незгоди із судженням “Телебачення дає неправильні моральні орієнтири” (табл. 3) характеризує рівень здатності глядачів оцінювати телебачення за критерієм моральності, хоча, по-перше, пересічним громадянам простіше оцінювати аморальність поведінки деяких героїв телесеріалів і набагато складніше – аморальність пропагованих політиками суспільно-політичних поглядів, а по-друге, складно аналізувати моральний рівень телепередач в умовах загальносуспільної кризи духовності і тотального нівелювання моральних критеріїв, що характеризувала той період часу. Цим можна пояснити надто високі показники невизначеності (відповідь “важко сказати”), коли йдеться про оцінювання респондентами моральності телепередач (Інформаційний бюлетень, 2008).

Віковий розподіл відповідей респондентів щодо згоди/незгоди з моральними орієнтирами, у % (Копірайт. Інформаційний бюлетень, 2008)

Телебачення дає неправильні моральні орієнтири

	Дорослі	Студенти	Учні
Згоден	33,8	22,9	23,2
Не згоден	25,3	21,4	29,9
Важко сказати	40,7	54,9	46,6

У грудні 2009 р. і квітні-травні 2010 р. лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти у всіх регіонах України проведено ще одне масове опитування. Серед різних статево-вікових, соціальних та професійних груп за квотною вибіркою опитано 3255 респондентів віком старше 25 років різних соціально-професійних груп та освітніх рівнів, 816 студентів закладів вищої освіти, 1623 учні старших класів загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв (Інформаційний бюлетень, 2010).

Для аналізу регіональних особливостей використано умовний поділ України на такі регіони:

- Західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області);
- Центральний (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області);
- Східний (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області);
- Південний (АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області).

Окремо було виділено м. Київ. Усі показники наведено у відсотках до кількості опитаних кожної категорії респондентів: дорослих, студентів та учнів.

Результати цього дослідження показали, що, маючи щодня в середньому 4 години вільного часу, населення України всіх вікових категорій зазвичай основну його частину витрачає на перегляд телепередач (табл. 4). Поряд із цим переважна більшість молодих людей (учнів і студентів) у вільний час так і слухала музику, тоді як половина дорослого населення, як і раніше, віддавала перевагу читанню преси. Частота перегляду телепередач дорослими за два роки практично не змінилася. А ось молодь стала щодня сідати до “ящика” помітно рідше: таких стало на 10% менше серед студентів і на 15% – серед учнів. Зростання показників припадало головним чином на показник “кілька разів на тиждень”. Разом з тим зменшилася частку молоді, яка не дивиться телевизор зовсім. Як показало попереднє дослідження, респонденти щобудня витрачали на перегляд телепередач від години до двох годин, у 2010 р. таку тривалість перегляду називали 36,9% дорослих, 37,8% студентів і 39,9% учнів. У вихідні витрати часу на “сидіння біля ящика” також зросли серед усіх категорій опитаних – в основному від двох до трьох годин – і становили: серед дорослих – 38,5% (що на 5% менше, ніж два роки тому), серед студентів – 35,4% (на 3%

більше), серед учнів – 39,9% (стало менше на 0,3%). Менше за інших витрачали часу на перегляд телепередач студенти (щодня дивилися телевізор 30,7% опитаних, або на 10% менше проти 2007 р., тоді як дорослих – 67,3%, тобто у них показник зріс на 1%). За даними попереднього дослідження, щодня дивилися телевізор 61,6% учнів, тепер – 46,1%. Найбільш зорієнтованими з погляду попереднього планування перегляду телепередач виявилися дорослі, найменше – студенти, причому частка «зорієнтованих» серед них знизилася більше ніж на 3%.

Таблиця 4

Динаміка вікового розподілу відповідей респондентів щодо частоти перегляду телепередач, у % (Копірайт. Інформаційний бюлетень 2010)

Як часто Ви дивитесь телепередачі?

	Дорослі		Студенти		Учні	
	2007	2009	2007	2010	2007	2010
Щодня	66,5	67,3	40,9	30,7	61,6	46,1
Кілька разів на тиждень	24,9	24,3	34,0	42,9	25,7	39,0
Не більше одного разу на тиждень	4,4	5,0	16,0	20,2	8,2	12,0
Не дивлюся зовсім	3,7	3,0	8,4	5,9	3,5	2,8

Більшого значення саме моральним орієнтирам надавала старша вікова категорія населення, виявляючи водночас пасивність щодо визнання ціннісного впливу телебачення (табл. 5). Оцінювання моральності телебачення всіма категоріями населення протягом двох років стало значно чіткішим, більш визначеним. Поряд із цим спостерігається і поляризація позицій: майже на 10% зросла частка студентів, згодних із судженням, і значно помітніше збільшилася частка незгодних, особливо серед дорослого населення та учнів. Водночас суттєво знизився показник невизначеності, що говорить про зростання здатності глядачів оцінювати медіа за моральними критеріями.

Таблиця 5

Динаміка вікового розподілу відповідей респондентів щодо моральних орієнтирів, у % (Копірайт. Інформаційний бюлетень 2010)

Телебачення дає неправильні моральні орієнтири

	Дорослі		Студенти		Учні	
	2007	2009	2007	2010	2007	2010
Згоден	33,8	34,6	22,9	31,7	23,2	26,4
Не згоден	25,3	35,9	21,4	29,0	29,9	42,3
Важко сказати	40,7	29,2	54,9	38,5	46,6	29,8

У 2012 р. за квотною вибіркою, побудованою за ознакою пропорційної відповідності кількості батьків, що мають дітей певного віку, генеральній сукупності, з урахуванням їхнього місця мешкання (село/селище міського типу/місто/обласний центр), з районуванням у масштабі області, було опитано 1601 респондента за бланковим методом і 395 – з використанням мобільної мультимедійної технології. Усі показники наведено у відсотках до кількості опитаних кожної категорії респондентів, насамперед батьків дітей різного віку, або в описових статистичних показниках за вибіркою масового опитування (N=1601). У випадку наведення результатів вимірювання з використанням мобільної мультимедійної технології (N=395) це спеціально зазначено (ММТ) (Найдьонова, 2014).

Сім'ї, що мають одну дитину, становили 55% серед усіх опитаних, дві дитини – 38,2%, три – 5,2%, чотири і більше дітей – 1,6%. Загалом було опитано 52% респондентів, що мають синів різного віку, і 48% тих, хто має доньок.

Переважну більшість батьків (80,8% опитаних) турбував вплив телебачення на їхню дитину. Кожен десятий не зміг визначити своє ставлення, і лише 9,1% не підтвердили власного занепокоєння телевізійним впливом (рис. 9). Дві третини батьків не вважали телепродукцію безпечною для їхніх дітей. Кожному п'ятому батькові і кожній шостій матері було важко оцінити, чи є телепродукція безпечною для їхньої дитини. Лише 15% чоловіків і близько 17% жінок виявили згоду із твердженням “Я вважаю сучасну телепродукцію безпечною для моєї дитини”.

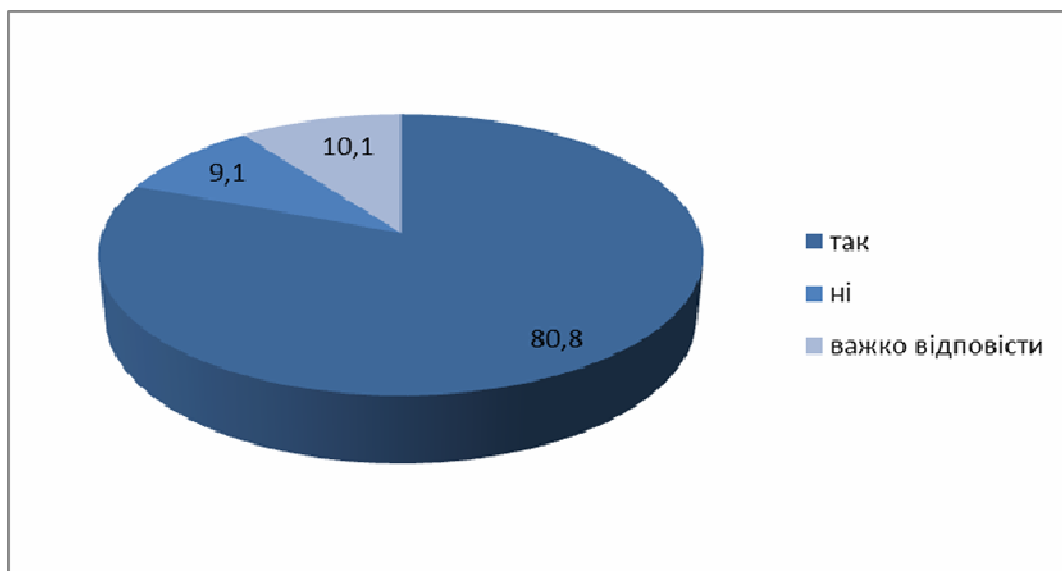

Рис. 9. Розподіл відповідей щодо твердження “Мене турбує вплив телебачення на мою дитину” (у %) (Копірайт. Найдьонова, 2014)

Перегляд телевізійних програм у 2012 р. батьки вважали нормальною дитячою практикою. Діти, які не мали практики щоденного перегляду телебачення, перебували в меншості: тільки кожний шостий із дітей, на думку батьків, дивиться телевизор 1-2 рази на тиждень, лише 4,2% дітей перебувають

у контакті з телепростором щомісяця і рідше, а 2,5% батьків було важко відповісти на це запитання (рис. 10). Середня тривалість контакту дитини з телепростором, на думку батьків, становить 2 години 14 хвилин у будні і 3 години 2 хвилини – у вихідні.

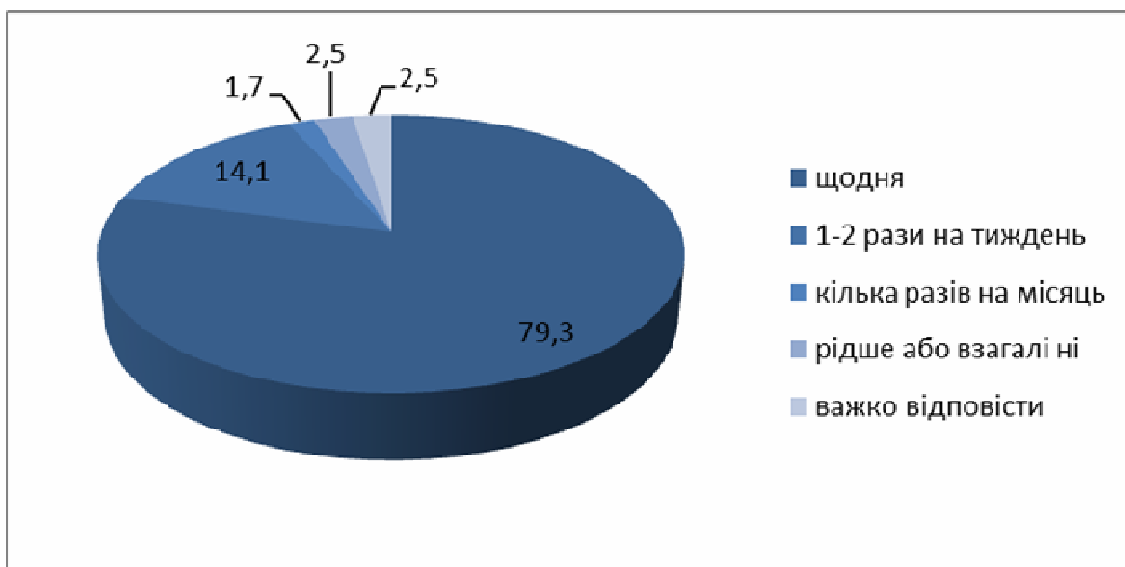

Рис. 10. Розподіл відповідей батьків на запитання “Як часто дивиться телебачення Ваша дитина?” (у %) (Копірайт. Найдьонова, 2014)

Більшість дітей протягом 2-3 годин щоденно перебували під впливом телебачення, який батьки не вважали безпечним для них. У зону особливого ризику завдання шкоди здоров'ю і розвитку потрапляли 11% дітей, які, за оцінками батьків, дивилися телевізор понад 4 години на добу. Щоденно витрачають на перегляд телепередач:

- діти дошкільного віку (3–5 р.) – 1 годину 46 хвилин;
- школярі молодших класів (6–9 р.) – 2 години 33 хвилини;
- підлітки (10–15 р.) – 2 години 44 хвилини;
- старшокласники (16-18 р.) – 2 години 35 хвилин.

Загалом, можна сказати, що чим старшими стають діти, тим безпечнішою для них, на думку батьків, стає телепродукція. Але це не рівномірний процес. Більш безпечною батьки починають вважати телепродукцію приблизно з 12-річного віку дитини. Проте навіть серед батьків старших дітей (14–17 років) частка тих, хто оцінював телепродукцію як безпечну, не перевищувала чверті від усієї батьківської спільноти. А частка батьків, що не погоджувалися з тезою про безпечність телепродукції для їхніх дітей, не опускалася нижче 57%. За результатами опитування, найбільш небезпечний вплив справляє телепродукція, як вважають батьки, на 11-річних підлітків. Суттєвих відмінностей в оцінці рівня безпечності впливу телебачення на дитину серед батьків і матерів не виявлено.

Зауважено цікаву тенденцію – зменшення частки батьків, що вважають телепродукцію безпечною для їхньої дитини, із зростанням рівня їхньої освіти:

серед батьків з повною вищою освітою тих, кого такий вплив турбує, – 85%, а серед батьків з неповною середньою – 64%. Найбільше вплив телебачення непокоїть батьків, що мешкають у великих містах (84%), менше – у селах (64%).

Основний спосіб регулювання взаємодії дитини з телепростором у сім'ях – це родинні правила. Їх використовували менше ніж половина (46%) батьків (рис. 11). Серед усіх сімей лише 11% мали правила, що поширювалися на всіх членів родини; у 34% сімей правила діяли тільки для дітей. Майже половина (46%) опитаних батьків повідомили, що в родині немає правил перегляду телепрограм. Важко відповісти на це запитання було 5% батьків.

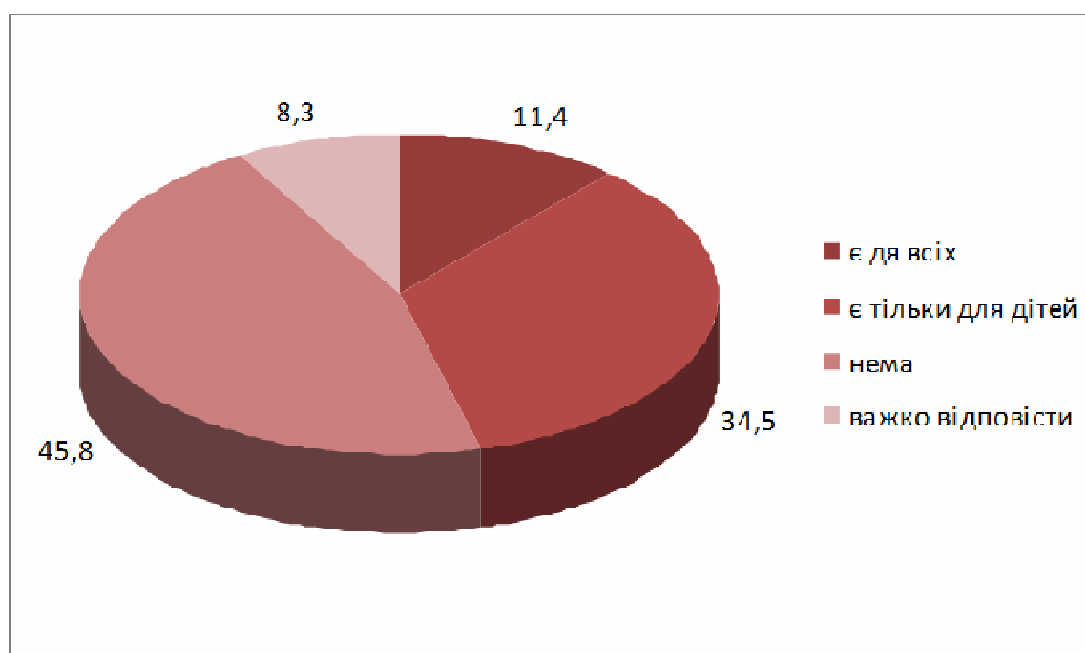

Рис. 11. Розподіл відповідей на запитання
 “Чи є у Вашій родині правила перегляду телепрограм?”(у %)
 (Копірайт. Найдьонова, 2014)

Діти активніше беруть участь у створенні чи зміні правил, якщо ті стосуються всіх (64% дітей у таких сім'ях залучені до співрегуляції взаємодії з телепростором у вигляді спільної роботи над правилами). У тих сім'ях, де правила мають одностороннє спрямування (діють тільки для дітей), останніх набагато менше залучено до співрегуляції (39%).

Частіше немає правил перегляду телепрограм у неповних сім'ях, де один із батьків не тільки не проживає разом із дітьми, а й не бере участі у вихованні (53% таких сімей не мають правил); у повних сім'ях без правил обходяться 44% опитаних.

Сімейні правила перегляду телепередач стосувалися переважно фізіологічних обмежень (часу перегляду, відстані до екрана тощо) – 40,4% батьків обирали такий варіант відповіді. Майже третина батьків (32,4%) будувала сімейні правила за принципом заборони: забороняємо перегляд усього, що не відповідає уявленням сім'ї про користь і шкоду.

Один із найефективніших способів захисту дитини від негативних впливів – дружнє обговорення з нею переглянутого, на жаль, дуже рідко використовувався як сімейне правило. Лише 6,4% батьків дозволяли перегляд усього контенту, тому що в сім'ї панувала атмосфера довіри й обговорення всіх суперечливих моментів телевізійного змісту було обов'язковим.

Спрямованість правил на забезпечення поступовості долучення дитини до телепростору підтвердили 14% батьків. У системі родинних правил перегляду телепередач позначками негативного контенту телепродукції, що діяли в той період на українському телебаченні, керувалися в 11,6% випадків (Найдьонова, 2014).

Масове опитування **2018 р.** проводилося лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України у всіх регіонах України. У ньому взяли участь 1439 учнів 8 та 10 класів загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв, серед яких було 832 дівчат (55,4%) і 671 хлопців (44,6%); за роком навчання: 784 учні 8 класу (55,2%) та 645 учнів 10 класу (44,8%); за областю проживання: Вінницька – 174 особи (21,1%), Волинська – 133 особи (9,2%), Дніпропетровська – 34 (2,4%), Донецька – 28 (1,9%), Житомирська – 20 (1,4%), Запорізька – 6 (0,4%), Кіровоградська – 66 (4,6%), Луганська – 37 (2,6%), Львівська – 70 (4,9%), Миколаївська – 92 (6,4%), Полтавська – 210 (14,6%), Рівненська – 29 (2,0%), Сумська – 115 (8,0%), Тернопільська – 64 (4,4%), Харківська – 118 (8,2%), Чернівецька – 113 (7,9%), Чернігівська – 117 осіб (8,1%) (Інформаційний бюлетень, 2018).

До віртуалізованих практик належать: користуюся інтернетом – слухаю музику – дивлюся телепередачі чи відеозаписи – граю в комп'ютерні ігри – ходжу в кіно; до невіртуалізованих практик – займаюся домашніми справами – займаюся спортом – відвідую друзів, приймаю гостей – відпочиваю на природі – відпочиваю в сімейному колі – читаю художні твори – майструю, займаюся рукоділлям, творчістю – займаюся в ансамблях (хорах, гуртках тощо) – читаю газети, журнали – беру участь у громадській роботі – займаюся волонтерством (допомагаю інвалідам, хворим, самотнім)

Найпопулярнішими видами дозвілля серед старшокласників у 2018 р. (рис. 12) усе ще залишалися слухання музики, а також користування інтернетом (78 і 72% школярів, відповідно, зазначили, що вони займаються цим у свій вільний час). Витрачали вільний час на перегляд телепрограм менше ніж половина старшокласників (42%), у комп'ютерні ігри грав кожен третій. Менша частка старшокласників практикувала у вільний час читання художньої літератури (27%), відвідування кінотеатрів (20%). До друкованої преси (газет і журналів) зверталися на дозвіллі менше ніж 7% українських старшокласників. Загалом віртуалізовані практики дозвілля (медіапрактики) значно переважали невіртуалізовані (домашні справи, спорт, спілкування з друзями, родиною, природою, рукоділля тощо).

Дівчата більш охоче, ніж хлопці, читали художні твори (33% дівчат дали таку відповідь проти 21% хлопців), слухали музику (83% проти 73%).

Натомість хлопці вчетверо частіше за дівчат грали в комп'ютерні ігри (у вільний час грали 57% хлопців проти 14% дівчат).

Рис. 12. Розподіл дозвіллевих уподобань молоді (Копірайт. Інформаційний бюлетень, 2018)

У 2018 р. щодня дивилися телевізор менше третини старшокласників. Кожна четверта дівчинка і кожен третій хлопчик не дивилися зовсім або дивилися рідше, ніж один раз на тиждень. Протягом останніх десяти років кількість телеглядачів серед старшокласників невпинно зменшувалася: так, частка дітей, що мали щоденні телевізійні практики, зменшилася удвічі, а тих, хто не дивиться телевізор зовсім, зростає більше ніж учетверо (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка розподілу відповідей старшокласників на запитання “Як часто Ви дивитеся телепередачі?” (Копірайт. Інформаційний бюлетень, 2018)

	Учні 2007	Учні 2010	Учні 2018
Щодня	61,6	46,1	28,1
Кілька разів на тиждень	25,7	39,0	30,8
Не більше одного разу на тиждень	8,2	12,0	9,9
Менше, ніж раз на тиждень			14,4
Не дивлюся зовсім	3,5	2,8	14,7
Важко відповісти			2,0

Як показало дослідження 2018 р., у молодіжній аудиторії кіберпрактики поступово витісняють телепрактики. Так, кіберпрактики старшокласників, на їхню думку (хоч ранні дитячі спогади можуть бути значною мірою викривленими і нечіткими), розпочиналися в дошкільному дитинстві. До 6 років лише близько 10% нинішніх старшокласників були користувачами Інтернету, до 9 років майже половина (47%) користувалися Інтернетом, а до 12 років – переважна більшість (92%). Порівняння початку кіберпрактик учнів 10 і 8 класів засвідчило помолодшання користувачів Інтернету: так, серед десятикласників у 9-річному віці користувачами були 32%, а серед восьмикласників – уже майже вдвічі більше (60%). Десятикласники у 2018 р. перевищили 60-відсотковий поріг обсягу користувачів між 10 і 11 роками. Умовно кажучи, кожна наступна вікова когорта старшокласників демонструє помолодшання кіберпрактик на один рік.

У **2021 р.** ми вирішили повернутися до теми, яку досліджувала лабораторія 2012 р., а саме: дослідити, яку медіапродукцію сучасні українські батьки вважають небезпечною для своїх дітей. Дослідження здебільшого мало пошуковий характер, тобто визначалися загальні тенденції. Опитування проводилося за принципом «снігової кулі» (snow-ball). Вибірка складалася із 106 респондентів (102 жінки і 4 чоловіки) віком від 24 до 54 років із різних макрорегіонів України (Центр – 60,5%, Захід – 11,8%, Схід – 7,8%, Південь – 9,2%). Більшість респондентів проживало у великих (38,7%), середніх (26,9%) або маленьких (16,8%) містах, а 6,7% були сільськими мешканцями.

Спираючись на результати попередніх досліджень, які засвідчили, що тепер діти менше часу проводять перед телевізором, а більше використовують гаджети для перегляду медіаконтенту, ми вирішили дізнатися, що думають з цього приводу батьки. Зазначимо, що під час дослідження ми використовували різні часові координати для перегляду медіаконтенту в телевізорі і для гаджетів (у першому випадку – часові координати зосереджувалися навколо тижневого проміжку, у другому випадку – навколо денного проміжку, оскільки гаджети більш портативні і перебувають з дитиною протягом дня – у транспорті, школі тощо, а телевізор дитина має змогу дивитися лише в домашній обстановці).

Як показали результати дослідження, на думку батьків, лише 35% дітей дивляться телевізор щодня, 5,7% – не більше одного разу на тиждень, а 26,4% уже не дивляться телевізор узагалі (рис. 13).

Що ж до гаджетів, то батьки вважають, що лише 1,9% дітей не користуються гаджетами для перегляду медіаконтенту, а 51,9% – що користуються щонайменше кілька разів на день (рис. 14).

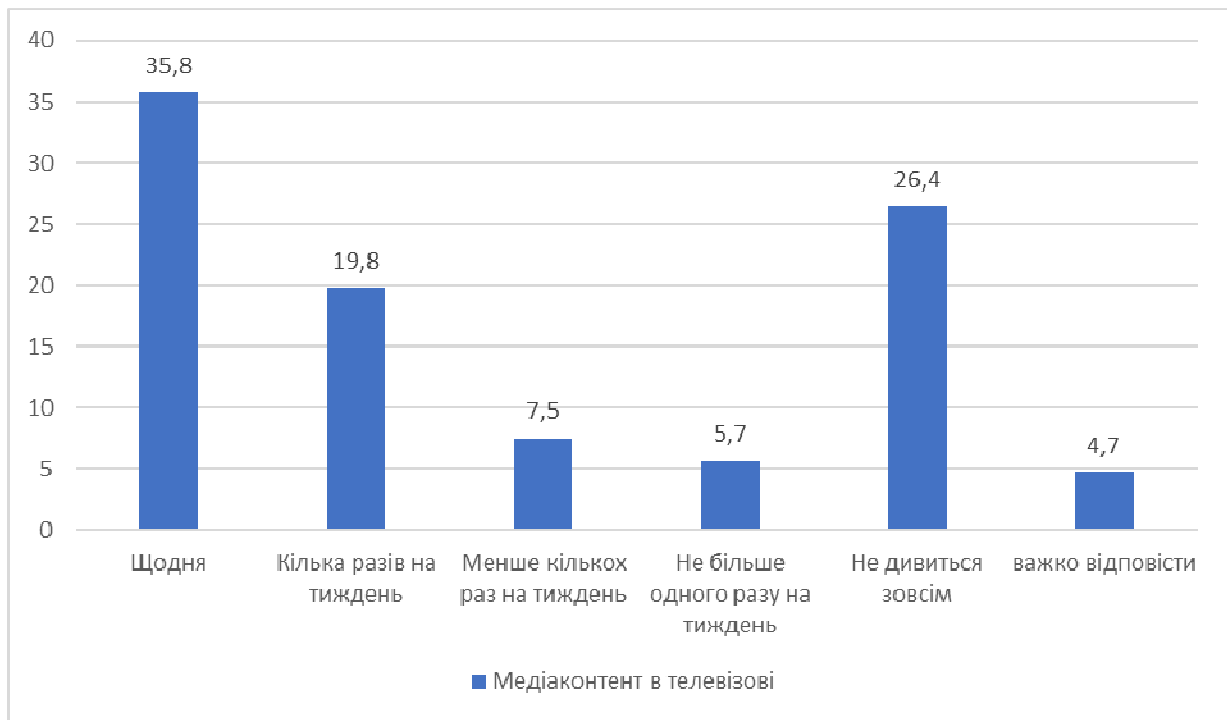

Рис. 13. Перегляд дітьми медіаконтенту в телевізорі

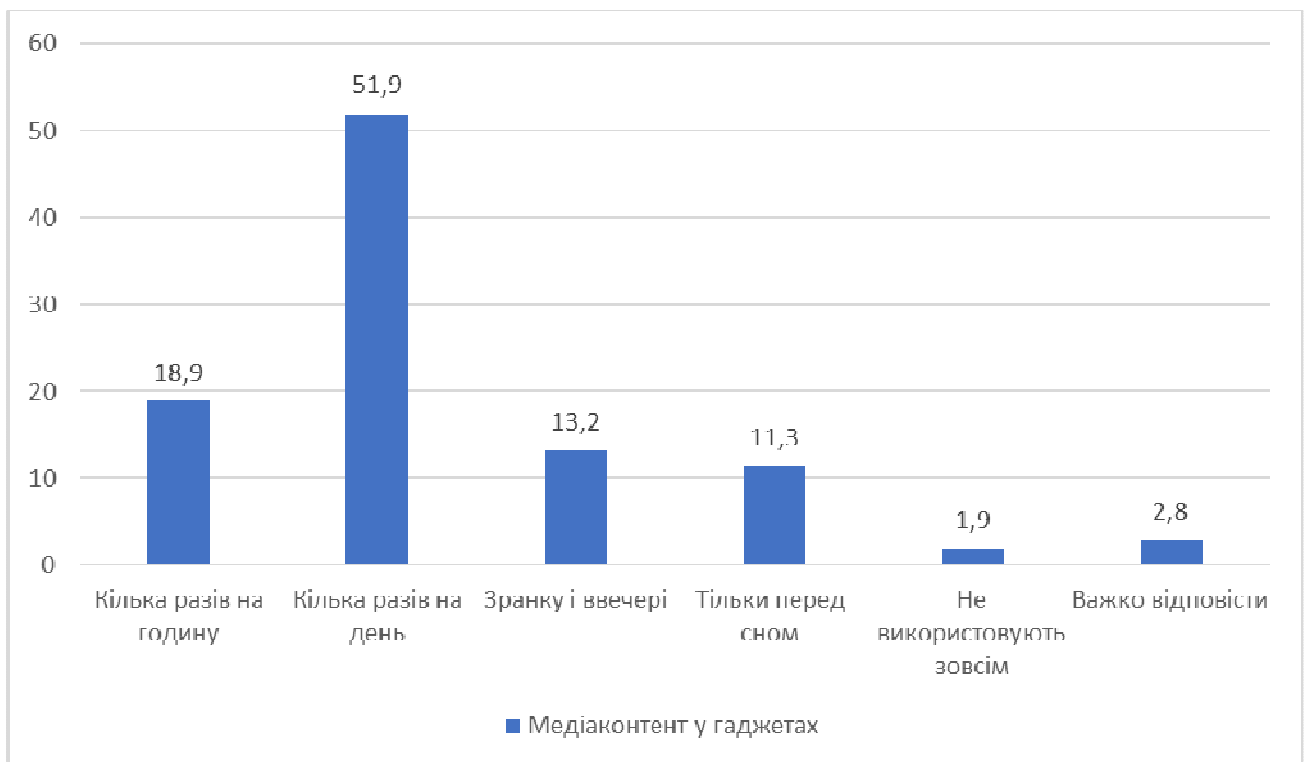

Рис. 14. Перегляд дітьми медіаконтенту в гаджетах

Це опитування містило блок, що стосувався батьківських практик щодо захисту їхніх дітей від негативного впливу медіа. Так, серед опитаних батьків менше ніж половина (48,7%) зазначили, що обмежують час, який їхня дитина проводить перед телевізором; 32% батьків узагалі не звертають увагу на

рейтинг телепередач, які дивиться їхня дитина; 67,2% батьків обговорюють з дитиною медіапродукти, які були в спільному перегляді. Загалом 35% опитаних батьків вважають сучасний медіаконтент небезпечним для своїх дітей.

1.2.2. Критерії заподіяння медіапродукцією шкоди психологічному благополуччю дітей

На основі аналізу світового досвіду рейтингових систем та проведених наукових досліджень команда фахівців на чолі з Л. А. Найдьоною розробила шість основних критеріїв заподіяння аудіовізуальною продукцією шкоди психологічному благополуччю неповнолітніх осіб (дітей). Розгляньмо їх детальніше (Найдьонова, 2014).

Критерій “Насильство”. Цей критерій відповідає контенту, який створений і поширений засобами масової інформації та містить сцени насильства й жорстокості, як фізичного, так і психологічного характеру.

До фізичного насильства відносять: фізичні тортури, умисне заподіяння болю і страждань; суїцид чи спроби самогубства; вбивство, заподіяння насильницької смерті; жорстоку бійку із завданням тілесних ушкоджень; сцени загибелі людей на війні; показ злочинів і антисупільних дій проти особи.

Психологічне насильство цієї категорії – це спостереження жорстокого поводження з людьми, дітьми, тваринами за умови власного безсилля, що завдає їм страждань; знуцання, приниження і залякування інших, формування неадекватного вчинку почуття провини або сорому.

Фактори, які можуть посилювати ефект цього критерію: тривалий час експозиції; показ крупним планом жертв, ран, ушкоджень, крові, процесу завдання шкоди, смертей; насильницькі дії над персонажами одного віку і статі з глядачами; можливість повторення зображених насильницьких дій глядачем у реальності; яскрава емоційна реакція жертв насилля – продемонстроване почуття болю; вчинення насильницьких дій над іншими, завідомо фізично слабкими персонажами, позитивними героями медіапродукту; немає критики або засудження вчинення насильства, а також покарання за вчинені насильницькі дії; показ у позитивному ключі злочинів чи будь-яких протизаконних дій, таких як шантаж, крадіжка зі зломом, незаконне утримання особи або її пригноблення.

Критерій “Жахи”. Цей критерій відповідає контенту, який створений і поширений засобами масової інформації та містить будь-які сцени (кадри), здатні викликати страх або огиду у глядача (зокрема і в неповнолітніх осіб).

Під жахами розуміють: показ реалістично і детально зображених сцен катастроф, стихійного лиха, нещасних випадків; натуралістичні зображення воєнних дій, тероризму; показ тварин (найчастіше диких), що мають загрозливий вигляд чи демонструють нападницьку поведінку, яка може завдати шкоди; сцени, у яких люди / людиноподібні істоти / тварини явно або голосно переживають серйозні страждання, дуже потерпають; показ тяжкої хвороби, неминучості смерті або смерті від тяжкої хвороби; детальний показ дій

самогубця або процесу суїцидальної спроби чи суїциду; сцени каліцтва, загибелі, страти; сцени втрати близької людини, дитини; кадри знівечених мертвих людських тіл або криваві сцени; зображення фантастичних істот, що поводяться загрозливо і здатні викликати в глядача страх або огиду; зображення людей, тварин або рослин, які перетворюються на жахливих фантастичних істот; жахливі сцени, спричинені надприродними силами, істотами, монстрами або схожими живими істотами (людьми або тваринами), – руйнування будівель, каліцтво та загибель людей і тварин, переживання травматичного досвіду.

Фактори, які можуть посилювати ефект цього критерію: використання спеціальних звукових і візуальних впливів для підсилення почуття страху у глядачів; явна ескалація почуттів у моменті очікування жаху; коли немає позитивного завершення жахливої сцени (герої не рятуються, страшні обставини не подолано); моторошні сцени відбуваються в реалістичних умовах (село, місто, школа, дім, магазин тощо); показ надзвичайно наляканих людей, які вочевидь перебувають у стані страху / надзвичайно налякані люди неспроможні впоратися із ситуацією самостійно; загрозлива ситуація для наляканих людей зберігається тривалий час.

Критерій “Еротика, секс”. Цей критерій відповідає контенту, який створений і поширений засобами масової інформації та містить сцени з елементами сексуального контексту й оголеної тілесності.

Під еротикою або сексом розуміють: використання сексуальної мови (жести чи словесний опис, спрямований на сексуальне збудження і задоволення особи; опис подій сексуальних актів у минулому, теперішньому чи майбутньому); використання брутальної сексуальної мови (лайки, образ, приниження, знущання); використання оголеної тілесності, а саме: демонстрація повністю оголеного тіла або інтимних частин тіла; елементів сексуального контексту (сексуальної поведінки, сексіграшок тощо); зображення сексуальної поведінки повнолітніх щодо неповнолітніх; сцени, що містять красномовні натяки на здійснення збоченого статевого акту, або відповідна сексуальна мова; сцени, що містять красномовні натяки на здійснення одностатевого акту; показ геніталій (статевих органів) у стані збудження; зображення статевого акту; детальний показ повністю оголених тіл у сценах статевих актів або інтимних частин людського тіла великим планом; показ сексуальних актів між чоловіком і жінкою, що здійснюються як за обопільною згодою, так і без неї; сцени збоченого статевого акту (педофілія, зоофілія, некрофілія тощо); сцени статевого акту з більшою кількістю партнерів, ніж двоє.

Фактори, які можуть посилювати ефект цього критерію: зображення сексуальної поведінки неповнолітніх (сексуальна поведінка – це дії, спрямовані на сексуальне збудження і задоволення); демонстрація повністю оголеного тіла або інтимних частин тіла з метою приниження; демонстрація повністю оголеного тіла або інтимних частин тіла в гумористичному контексті; показ статевих актів займає більшу частину часу медіаекспозиції; застосування

спеціальних ефектів, звуків, показ деталей сексуальних сцен для посилення збуджувального впливу; показ сексу без згоди, насильницького сексу, що супроводжується демонстрацією негативних емоцій жертви, можливо сценами фізичного насильства; показ сексуальних актів з людиною, яка перебуває під дією наркотиків, значного алкогольного сп'яніння.

Критерій “Психотропні речовини” (наркотики, алкоголь, тютюн). Цей критерій відповідає контенту, який створений і поширений засобами масової інформації та містить сцени, де демонструється або згадується споживання, виготовлення чи розповсюдження наркотиків, вживання алкоголю чи куріння тютюну.

Демонструються сцени: вживання медіагероями наркотиків, міцних алкогольних напоїв і куріння тютюну; негативних наслідків для героїв споживання або виготовлення наркотиків (відверто огидливі сцени); споживання або виготовлення важких ін'єкційних наркотиків; споживання або виготовлення легких наркотиків/куріння (марихуани, наприклад); вживання алкоголю (міцних напоїв, а також пива, слабоалкогольних напоїв тощо); надмірне вживання алкогольних напоїв унаслідок складних життєвих обставин; куріння неповнолітніми особами; регулярне куріння тютюну, що зображується в позитивному ключі.

Фактори, які можуть посилювати ефект цього критерію: демонструється або згадується споживання чи виготовлення і розповсюдження наркотиків, вживання алкоголю неповнолітніми; наявні деталі споживання або виготовлення важких ін'єкційних наркотиків мають інструктивний характер (дії можуть бути повторені глядачем); детально демонструється споживання або виготовлення легких наркотиків/куріння (є можливість повторення таких дій у реальному житті); немає осуду споживання або виготовлення наркотиків; демонструються сцени, причому великим планом, детально, з відвертими шокуючими подробицями, виготовлення, споживання та психофізіологічних наслідків приймання наркотиків; надмірне вживання легких наркотиків / куріння зображується у “вигідному світлі” (позитивний контекст визначається тим, що ці дії здійснює позитивний або привабливий для аудиторії – успішний – герой); нав'язливе (неодноразове) демонстрування вживання алкоголю (міцних напоїв, а також пива, слабоалкогольних напоїв тощо) неповнолітніми; немає осуду надмірного вживання алкоголю; герої, які споживають алкоголь, зображені в позитивному світлі як позитивні образи (наприклад, красиві, стильні, умілі, успішні, забезпечені, на “крутих” машинах молоді люди, розважаючись, безкарно і без будь-яких наслідків споживають алкогольні напої).

Критерій “Лайка”. Цей критерій відповідає контенту, який створений і поширений засобами масової інформації та містить сцени з нецензурною лексикою на адресу іншої особи.

Лайка виражається в грубих, непристойних висловах; лихослів'ї, використанні слів, пов'язаних зі статевою системою людини; образливих

висловах, що принижують гідність іншої особи; використанні низькокультурної, кримінальної, сленгової брутальної мови.

Фактори, які можуть посилювати ефект цього критерію: нав'язливість, вживання лайки протягом усього часу експозиції медіапродукту; використання брутальної мови не тільки антагоністом (негативним персонажем), а й протагоністом (головним героєм); немає критики або засудження використання лайки; наслідування лайки іншими героями (використання іншими персонажами сталих висловів та фраз брутальної мови за головними героями); використання лайки героями одного віку і статі з глядачами; формування у глядачів уявлення про звичність/звичайність використання лайки в побуті як норми.

Критерій “Дискримінація”. Цей критерій відповідає контенту, який створений і поширений засобами масової інформації та містить сцени психологічного насильства для демонстрації своєї влади і приниження гідності іншої особи (приниження через несхожість за статевою чи віковою, мовною чи територіальною ознаками, національністю, сексуальною орієнтацією, фізичними чи психологічними вадами здоров'я).

Фактори, які можуть посилювати ефект цього критерію: тривалий час експозиції; насильницькі дії над персонажами одного віку і статі з глядачами або іншими спільними критеріями (наприклад, фізичними чи психологічними вадами здоров'я); широка поінформованість інших людей про акти психологічно-насильницьких дій та неможливість зупинити поширення інформації (наприклад, сценарії оприлюднення в соціальних мережах фотографій або відеофрагментів, які дискредитують іншу особу), притягти злочинців до відповідальності; немає критики або засудження вчинення психологічно-насильницьких дій, а також покарання за їх учинення.

1.2.3. Вікова періодизація медіаризиків

Л. А. Найдьонова розглядає медіаризики як певний конструкт, що поєднує уявлення про специфіку небажаного медіаконтенту і можливі негативні наслідки його впливу на дитину. Тобто для того, щоб “сконструювати” медіаризик, потрібно виявити зв'язок між характеристикою того, що подивилася дитина, і тією шкодою, якої завдав цей перегляд. Зрозуміло, що з віком медіаризики наповнюються для дитини іншим змістом.

Метою проведеного Л. А. Найдьоновою дослідження було виявити різноманітність підходів батьків в Україні до регулювання споживання телепродукції їхніми дітьми різного віку, щоб запобігти потенційно негативним впливам телебачення на здоров'я і розвиток дитини (Найдьонова, 2013). Дослідниця провела понад 15 фокус-груп (з участю близько 140 осіб) у трьох регіонах України: Центр (м. Київ і м. Біла Церква Київської області); Схід і Південь (м. Донецьк, м. Макіївка Донецької області, м. Маріуполь Донецької області); Захід (м. Львів, с. Рясна Руська Львівської області). Учасниками фокус-груп стали мешканці великих і малих міст та сіл. Загальний обсяг даних,

отриманих під час дослідження, становить 47 годин відеозаписів. Їх було розшифровано і відтак представлено у формі текстових протоколів (442 сторінки).

За результатами дослідження виявлено, що батьків насамперед хвилює питання загального поліпшення якості телебачення, збільшення кількості хороших дитячих передач, які допомагали б їм виховувати дітей.

Самоорганізаційні орієнтації батьків щодо захисту дітей від потенційно шкідливої телепродукції означилися за такими напрямками:

- організація дітей або сімейного укладу загалом, наприклад: заборона певної телепродукції, упровадження сімейних правил, блокування певних каналів;

- організація діяльності для зменшення витрат часу на телебачення, наприклад: завантаження дитини гуртками, додатковими заняттями;

- вплив на оточення дитини, організація певного кола спілкування.

Виявлено тенденцію повної або часткової відмови батьків від телебачення, наприклад:

- доступним для дитини залишають тільки один канал, обмежений у часі;

- доступним для дитини залишають тільки продукт на DVD (цікаві і повчальні мультфільми, класика кіно, якісна продукція “для душі і для розуму”);

- уведення інтернету як альтернативи телебаченню (усе, що потрібно, можна знайти в інтернеті).

Узагальнивши результати дискусії з батьками дітей різного віку про вплив телебачення на дітей, Л. А. Найдьонова склала класифікацію специфічних ризиків для кожної виділеної батьками вікової категорії.

Ризики для дітей до 4-х років батьки пов’язують з фоновим переглядом телепродукції, наприклад: мати дивиться телевізор, годуючи дитину груддю; батьки вмикають телевізор, щоб у дитини не було відчуття самотності, коли з нею ніхто не спілкується; дитина грається іграшками, водночас переглядаючи програми, які дивляться дорослі в кімнаті; дитину годують, відволікаючи увагу мультиком.

Ризики для дітей від 4-х до 7-ми років. Батьки наводять досить багато прикладів завдання шкоди дитині, які можна згрупувати в певні категорії за принципом визначення основного психологічного механізму, що лежить в основі цього ризику і зумовлює негативний вплив:

- некритичність сприймання телевізійної реальності (“вони думають: усе, що в телевізорі показують, є насправді, усе це відбувається”; “вірять у те, що показують”, “думають, що все те реальне”);

- надмірна візуальна вразливість (“воно стоїть перед очами”, “дочка каже: мамо, я боюся, навіщо вони так роблять?”);

- невідповідний моральний розвиток (“думають: що не показують – то все добре, так треба робити”, “приймає все на віру”);

- копіювання висловів, імітація дій (“вони ж між собою спілкуються тими мультиками”, “ідуть такі фрази з тих мультиків”, “як тільки зійдуться на

дитячому майданчику, починають битися, імітувати вбивства з якихось фільмів”; “він просто починає перетворюватися на того Губку Боба, так діє і так відчуває”).

Ризики для дітей від 7-ми до 9-ти років. На думку батьків, діти молодшого шкільного віку:

- надмірно довіряють рекламі товарів (“треба купити – і все, навіть таблетки”; “не можемо визначитись, що ми збираємо, – усе купляємо”, “Бакуганів ми купуємо, картки купуємо”);

- дуже захоплені телевізором (“його не відірвати”; “навіть не чує, що ти до нього говориш”; “телевізор – це спосіб відтягнути час, щоб не робити уроків”);

- залежать від впливу іншої дитини, яка дивилася (“треба ж дивитися зомбі, бо всі дивляться”);

- бояться, що з ними це теж станеться (“почує, що Земля загине, погано спить”).

Ризики для дітей від 9 до 12-ти років. Батьків дітей молодшого підліткового віку непокоїть:

- висока залежність від думки однолітків (“це всі дивляться, і я хочу”, “це просто тиск: дзвонять, чого “Універ» не дивишся?”);

- копіювання моделей поведінки (“може захопитися ідеями: знущання, вбивства специфічні; суїцид, коли п’ятеро на одного, і впав, а б’ють”, “брат брата підколює”, “захоплення героями, а що то за герої?”);

- викривлення норм (“вважають, що це є нормою життя, що це так і повинно бути”, “це подобається, це адреналін”; “кримінал – норма, як і вживання алкоголю”);

- отупіння, інтелектуальна деградація (“не інтелектуальний там гумор”, “перетворює на овоч пасивний”, “нема міркування, розвитку”).

Ризики для дітей від 12 до 16-ти років. Батьки зазначають такі ризики негативного впливу телебачення на дітей цього віку:

- копіювання моделей стосунків із перекрученими людськими цінностями (“це ж пародія на сім’ю замість материнства, доброти, що треба берегти близьких і себе”, “демонструється безвідповідальність, якісь розборки між людьми, що вважалися недостойними; невістка не крутизна”);

- спрощене розуміння подій (“новинні сюжети про Оксану Макар не сприймаються – що це і про правоохоронну систему, а не лише про подію”; “спотворене бачення соціального життя”; “уявляє нереальний світ, поринає в нього”).

Розділ 2

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ МЕДІАПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

2.1. Мета, об'єкт, предмет медіапсихологічної експертизи

Медіапсихологічна експертиза – це система психологічного дослідження медіатвору для визначення його загальних характеристик, опису медіавпливів на глядацьку аудиторію, виявлення потенційних медіаризиків для неповнолітніх осіб за допомогою чіткої процедури на основі професійних знань експерта-медіапсихолога.

Об'єктом медіапсихологічного дослідження є медіатвори/медіапродукти переважно розважального жанру.

Предметом медіапсихологічного дослідження є сукупність фактичних характеристик медіапродукту, описаних із використанням спеціальних знань у галузі психології та медіапсихології, що відображають специфіку діяльності неповнолітніх медіаспоживачів, на яких здійснюється негативний медіавплив.

Основною *метою* медіапсихологічного дослідження є написання експертного висновку про те, справляє чи не справляє медіапродукція, щодо якої проводиться медіапсихологічна експертиза, негативний вплив на психологічне здоров'я неповнолітніх осіб.

Детально загальну процедуру медіапсихологічної експертизи описано в “Стандартному протоколі проведення медіапсихологічної експертизи аудіовізуальної продукції”, розробленому Л. А. Найдьоною, Ю. С. Чаплінською, Т. А. Тамаковою. Тут ми спробуємо означити лише основні етапи проведення такої експертизи.

2.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань для проведення медіапсихологічної експертизи

До *компетенції* медіапсихологічного експерта належать такі питання:

- 1) загальний опис аудіовізуального твору як медіапродукту; визначення, чи є в ньому ознаки порушення законодавства щодо захисту дитини в медіапросторі, чи таких ознак немає;
- 2) опис медіаризиків аудіовізуального твору на основі критеріїв здійснення

аудіовізуальною продукцією негативного впливу на психічне, моральне здоров'я і розвиток дитини;

3) психологічний аналіз сюжету з описом медіаприйомів та медіаефектів впливу на аудиторію, представлених в аудіовізуальному творі;

4) встановлення відповідності змісту медіапродукту цільовій аудиторії, зокрема з урахуванням її віку;

5) психологічна характеристика та аналіз представлених в аудіовізуальному творі поведінкових моделей і патернів героїв (дійових осіб) як певних моделей для наслідування;

6) фіксація символів або архетипів і стереотипів, представлених в аудіовізуальному творі, та опис їхнього психологічного впливу на глядацьку аудиторію.

До компетенції експерта під час медіапсихологічного дослідження не належить вирішення питань етичного, філософського, медичного (зокрема психіатричного) і правового характеру.

2.3. Вимоги до експертів

Діяльність експерта є ключовим складником системи захисту дитини від телепродукції, що може завдавати шкоди її здоров'ю та розвитку. Експерт має відповісти на питання: містить чи не містить ця продукція ті чи інші сцени або характеристики. Наявність у медіапродукції тих чи тих медіаризиків накладає на компанію мовника зобов'язання демонструвати таку медіапродукцію тільки в той час доби, який унеможливорює перегляд дитиною певного віку телепродукції, яка могла б завдати шкоди її здоров'ю та розвитку. Отже, відповідальність експерта за точність відповіді на це питання включено в систему співрегулювання медійного простору для захисту дитини від шкідливих впливів.

Предметом експертизи є медіапродукція, що містить такі медіаризики: сцени насильства, жахів та еротики, зловживання наркотиками, вживання брутальних висловів, приниження гідності (дискримінація).

Право здійснювати таку діяльність експерт отримує тільки пройшовши курс навчання й отримавши відповідний документ – персональний сертифікат. Сертифікат підтверджує компетентність експерта і його здатність чітко визначати характеристики телепродукції, які під час її перегляду становлять загрозу для дитини певного віку.

Коли замовляють аналіз медіапродукції, перед експертом можуть поставити відповідні запитання. Наприклад:

Чи показано в продукції тілесні рани та ушкодження (перелом носа або розбиті губи, синець під оком, тобто невелику рану з незначною кількістю крові)?

Чи показано в продукції серйозні тілесні рани та ушкодження (юшить кров, перерізане горло, відірвані кінцівки)?

1. Виступати в ролі експерта означає **відокремлювати** свої упередження, пристрасі, заангажованість щодо продукції, **відсторонюватися** від них.

2. Заповнюючи опитувальник, потрібно оцінювати тільки цю продукцію.

3. Рішення експерта має статус первинного й остаточного (корпоративна, сусідська, сімейна думка не має значення).

4. Думка експерта повинна представляти все суспільство, зацікавлене в захисті дитини з позиції запиту батьків (Найдьонова, 2014).

2.4. Процедура проведення медіапсихологічної експертизи

Порядок виконання психологічного дослідження щодо визначення медіаризиків, які можуть справляти негативний вплив на психологічне здоров'я та благополуччя дитини, має такі етапи:

Попереднє (підготовче) дослідження. Основні завдання, які мають бути вирішені на стадії попереднього дослідження, такі: з'ясування мети дослідження, оцінювання наданих матеріалів під кутом зору їх достатності для вирішення поставлених завдань, формування первинного уявлення щодо досліджуваних об'єктів, побудова гіпотез, планування експертного дослідження.

Аналітичне дослідження. Метою аналітичного дослідження є виявлення в наданих медіаматеріалах ознак, що відповідають визначеним критеріям і свідчать про можливий негативний вплив цих медіаматеріалів на психологічне благополуччя дітей. Дослідження полягає в психологічному аналізі матеріалів, наданих для експертизи, і, в разі потреби, додаткових матеріалів.

Медіапсихологічний аналіз аудіовізуальної продукції. На цьому етапі вивчення матеріалів з'ясовується фабула події, конкретизуються експертні завдання відповідно до інформативних можливостей наданих матеріалів, визначаються психологічні медіавпливи/медіаефекти/медіаризики відповідно до завдань, поставлених перед експертом, та способи їх вирішення.

Комплексне оцінювання результатів дослідження. На цьому етапі моделюються потенційні (можливі) психологічні наслідки (прогнози) після перегляду медіатвору неповнолітніми особами. У разі потреби надаються рекомендації експерта та формулюється один із варіантів висновків: категорично позитивний висновок, категорично негативний висновок, імовірний (чи умовно-ймовірний) висновок або висновок про неможливість вирішення поставлених на експертизу питань.

2.5. Рекомендації щодо оформлення загального експертного висновку

Структура і зміст висновку медіапсихологічної експертизи має три основні частини: вступну, дослідницьку і заключну.

У *вступній частині* висновку зазначаються його реквізити: найменування документа, його номер і дата складання висновку, дата надходження та найменування документа про призначення експертизи (підстава для проведення експертизи); найменування органу та/або посада й прізвище особи, який (яка) призначив(-ла) експертизу (залучи(-ла) експерта); наводиться перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, і додаткових матеріалів (у разі надходження); ім'я, прізвище, по батькові експерта, науковий ступінь і вчене звання, освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень, експертна спеціальність, стаж експертної роботи.

Наводиться перелік поставлених на вирішення експерта питань, що надаються дослівно у формулюванні документа про проведення експертизи (якщо питання сформульовано нечітко, але зміст завдання експертові зрозумілий, він може дати відповідні роз'яснення); якщо поставлено декілька питань, експерт має право згрупувати їх і викласти в послідовності, яка забезпечує найбільш доцільний порядок дослідження; якщо питання, поставлені на вирішення експертизи, доцільно вирішувати в іншому порядку, ніж той, що визначено в документі про призначення експертизи, зазначається, у якому порядку вони вирішуватимуться.

Посилання на рекомендовану науково-технічну і довідкову літературу здійснюється згідно з вимогами до оформлення літератури за міжнародним стилем АРА.

Структура дослідницької частини висновку медіапсихологічної експертизи відповідає алгоритму дослідження, викладеному в Розділі 2 цього протоколу. У дослідницькій частині висновку експерта наводиться опис процесу дослідження та його результатів, а також обґрунтування висновків щодо поставлених питань. Дослідницька частина повинна містити: відомості про стан об'єктів дослідження, застосовані методи (методики) дослідження, умови їх застосування; цитати і посилання на конкретні часові проміжки медіапродукту, що був поданий на експертизу, для аргументації зроблених висновків; опис медіавпливів, які може здійснювати медіапродукт на глядацьку аудиторію; опис медіаризиків для психологічного здоров'я неповнолітніх дітей; експертну оцінку результатів дослідження та рекомендації експерта (у разі потреби).

Якщо в документі про призначення експертизи (залучення експерта) є питання, які не стосуються до предмета експертизи або не належать до компетенції експерта, зазначають причини, через які ці питання не можуть бути вирішені.

У *заключній частині* викладаються висновки щодо результатів дослідження у вигляді відповідей на поставлені питання в послідовності, визначеній у вступній частині. На кожне з поставлених питань належить дати відповідь по суті або зазначити причини, через які його неможливо вирішити. Якщо *заключний висновок* не можна сформулювати в стислій формі, допускається посилання на результати досліджень, викладені в дослідницькій частині.

Формулювання висновків медіапсихологічної експертизи має бути зрозумілим, повним, конкретним і таким, що не допускає двозначних тлумачень. Якщо ж надати відповідь неможливо, то обов'язково має зазначатися причина.

ВИСНОВОК

У методичних рекомендаціях порушується актуальна для нинішнього українського суспільства тема – тема захисту дітей від негативного впливу медіа. Спираючись на світовий досвід рейтингових систем та ознайомившись із вітчизняним досвідом регулювання медіаконтенту, рекомендованого або не рекомендованого для неповнолітніх дітей, ми цілком упевнено можемо говорити про необхідність упровадження медіапсихологічної експертизи в практику судових психологічних досліджень, оскільки це дозволило б батькам неповнолітніх осіб у судовому порядку стати на захист інтересів своїх дітей та їхнього права на безпеку. Наразі ця процедура, на жаль, не врегульована належним чином, адже й досі немає чіткого переліку методів і методик, які б давали змогу визначити, чи справляють ті чи ті медіа негативний вплив на дітей.

Автори добре розуміють, що сам конструкт медіапсихологічної експертизи потребує подальшого доопрацювання, більш повного опису його видів, розроблення ефективного психодіагностичного інструментарію для роботи з неповнолітніми дітьми та визначення їхніх психологічних станів, добирання формул для встановлення моральної шкоди тощо. Але основи для таких наукових перспектив уже закладено.

На особливу увагу заслуговує питання навчання спеціалістів з медіапсихологічної експертизи. На цей час (період свого зародження) таку експертизу можуть виконувати фахівці, що мають сформоване професійне мислення, досвід психологічної діагностики, зокрема з огляду на вікові особливості, оскільки застосування експертом критеріїв у кожному окремому випадку є складним процесом прийняття рішення. Так, наприклад, оголену натуру у звичайному медіатворі легко потрактувати як еротичний контекст, але якщо це напівоголена натура у витворі художнього мистецтва і автор цим прийомом намагався підкреслити певний задум, то визначити, чи є тут негативний вплив, а чи його немає, може бути досить складно, і тоді постає потреба в супервізії. Також у деяких медіатворах окремі сцени можуть відповідати кільком критеріям, і це, зрозуміло, ускладнюватиме їх класифікацію.

Пропоновані нами методичні рекомендації можуть стати опорою для тих, хто вже працює або хто тільки починає працювати в цій галузі. Але не забуваймо, що кожен окремий медіатвір може створювати ще й додаткові, не описані тут, виклики. Тому проведення такого роду експертизи молодим фахівцем однозначно потребує попередньої спеціалізованої підготовки, а подальша робота – супервізованого супроводу з участю досвідченого ментора.

Процес навчання базується не тільки на теоретичних засадах і загальному розумінні критеріїв – уміння приймати правильні рішення формується виключно на основі практичного досвіду, а саме аналізу виконання вправ у процесі навчання, обов'язково зі стандартним набором відеофрагментів.

Уміння аналізувати медіатексти напрацьовується завдяки застосуванню методики спочатку саме в навчальному середовищі, коли можна обговорити складні кейси та знайти відтак найбільш адекватне вирішення поставлених завдань.

У нашому розумінні фахівців з медіапсихологічної експертизи формально можна розділити на *експертів-початківців*, що тільки проходять навчання за визначеною спеціальністю і на початкових етапах потребують менторського супроводу та супервізій, і *досвідчених експертів*, які вже мають для виконання роботи відповідну базу – як теоретичні знання, так і практичні навички.

Список використаної літератури

Закон України «Про захист суспільної моралі». (2004). *Відомості Верховної Ради України*, 14. 192 с. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> [дата звернення: 12.12.2021]

Закон України «Про кінематографію» (1998). *Відомості Верховної Ради України*, 22. 114 с. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text> [дата звернення: 12.12.2021]

Закон України «Про телебачення і радіомовлення». (1994). *Відомості Верховної Ради України*, 10. 43 с. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> [дата звернення: 12.12.2021]

Інформаційний бюлетень: Медіа-культура населення України (Червень ' 2008). За ред. Л. А. Найдюнової, О. Т. Баришпольця; упоряд. Л. П. Черниш. Київ: ІСПП НАПН України. 52 с.

Інформаційний бюлетень. Медіаграмотність та інформаційна безпека (2018). За наук. ред. Л. А. Найдюнової, упоряд. О. О. Кришовська. Київ: ІСПП НАПН України. 128 с.

Інформаційний бюлетень. Моніторинг медіа-культури населення України (Червень ' 2010). За ред. Л. А. Найдюнової, О. Т. Баришпольця; упоряд. Л. П. Черниш. Київ: ІСПП НАПН України. 48 с.

Найдюнова, Л. А. (2013). Вікова періодизація медіаризиків: бачення батьками впливу телебачення на дитину. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 32, 285–293. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2013_32_29 [дата звернення: 12.12.2021].

Найдюнова, Л. А. (2014). *Кодування медіаризиків у національній системі захисту дитини від потенційно шкідливого телеконтенту: посібник для тренера*. Київ: Міленіум. 80 с.

Найдюнова, Л. А., Череповська, Н. І., Умеренкова, Н. Ф., Дятел, Н.Л., Вознесенська, О.Л., Кузін, К.Ю., Гутник, К.Ю. (2021). *Діагностично-розвивальний проект “Медіакультура в часи пандемії”. 3 частина. Медіапрактики підлітків України в умовах карантинних обмежень*. Упоряд. І. М. Найдюнов, Т. В. Данилова. Київ: ІСПП НАПН України. Взято з <http://mediaosvita.org.ua/book/informatsijnyj-byuleten-2021-ch-3-mediapratyky-pidlitkiv-ukrayiny-v-umovah-karantynnyh-obmezhen/> [дата звернення: 12.12.2021].

Desmurget, M. (2019). *La fabrique du crétin digital* (Sciences humaines (Н.С.)) (French Edition). Paris: Le Seuil. 432 p.

Federal Communications Commission. (2019a). *Joint Comments of National Association of Broadcasters, NCTA - The Internet & Television Association, Motion Picture Association of America*. Available at <https://ecfsapi.fcc.gov/file/103120644411713/NAB-NCTA-MPAA%20TV%20Ratings%20Comments.pdf> [дата звернення: 12.12.2021]

Federal Communications Commission. (2019b). *Report to Congress on TV Ratings Accuracy and Oversight*. Available at <https://docs.fcc.gov/public/attachments/DA-19-423A1.pdf> [дата звернення: 12.12.2021]

Film Advisory Board, Inc. (2021). *Film Advisory Board Rating System*. [online]. Available at: <http://www.filmadvisoryboard.com/> [дата звернення: 12.12.2021]

- Freiwillige Selbstkontrolle der Filmwirtschaft. (2021). *Alterseinstufungen und FSK-kennzeichen*. Available at <https://www.fsk.de/?seitid=508&tid=72> [дата звернення: 12.12.2021]
- Freiwillige Selbstkontrolle Fernsehen. (2021a). *Examination of media content: how does it work?* Available at <https://en.fsf.de/media-classification/> [дата звернення: 12.12.2021]
- Freiwillige Selbstkontrolle Fernsehen. (2021b). *Age brackets and preconditions for age ratings*. Available at: <https://en.fsf.de/media-classification/fsf-age-ratings/> [дата звернення: 12.12.2021]
- Gabrielli, J., Traore, A., Stoolmiller, M., Bergamini, E., & Sargent, J. (2016). Industry Television Ratings for Violence, Sex, and Substance Use. *Pediatrics*, 138(3):e20160487. Available at <https://doi.org/10.1542/peds.2016-0487> [дата звернення: 12.12.2021]
- Hans-Bredow-Institut. (2016). *MIRACLE: machine-readable and interoperable age classification labels in Europe*. Available at <https://www.hans-bredow-institut.de/en/projects/miracle-interoperable-age-classifications> [дата звернення: 12.12.2021]
- Jugendmedienschutz-Staatsvertrag – JMStV. (2002). Available at https://www.kjm-online.de/fileadmin/user_upload/Rechtsgrundlagen/Gesetze_Staatsvertraege/Interstate_Treaty_on_the_Protection_of_Minors_in_the_Media_JMStV_in_English_19th_Interstate_Broadcasting_Treaty.pdf [дата звернення: 12.12.2021]
- Jugendschutzgesetz - JuSchG. (2003). *Federal Law Gazette BGBl*. I p. 2730, 2003 I, p. 476. Available at <https://www.bzkg.de/resource/blob/176352/5dfc739d692bf8783141e9b1ec54870a/englisch-juschg-data.pdf> [дата звернення: 12.12.2021]
- Kardaras, N. (2016a). *Glow Kids: How Screen Addiction Is Hijacking Our Kids – and How to Break the Trance*. NY: St. Martin's Press. 288 p.
- Kardaras, N. (2016b). It's 'digital heroin': How screens turn kids into psychotic junkies. *New York Post*. Available at: <https://nypost.com/2016/08/27/its-digital-heroin-how-screens-turn-kids-into-psychotic-junkies/> [дата звернення: 12.12.2021].
- Lievens, E. (2011). The Use of Alternative Regulatory Instruments to Protect Minors in the Digital Era: Applying Freedom of Expression Safeguards. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 29/2, 164–188 pp. Utrecht: Netherlands Institute of Human Rights (SIM).
- Lievens, E., Dumortier, J., & Ryan, P. S. (2006). The co-protection of minors in new media: A European approach to co-regulation. *UC Davis Journal of Juvenile Law & Policy*, 10(1), 97-150.
- Motion Picture Association, Inc. (2020). *Classification and Rating Rules*. Available at https://www.filmratings.com/Content/Downloads/rating_rules.pdf [дата звернення: 12.12.2021]
- NICAM. (2009). *Kijkwijzer: The Dutch Rating System for Audiovisual Productions*. Hilversum: Netherlands Institute for the Classification of Audiovisual Media. 30 p.
- NICAM. (2020). *NICAM expands Kijkwijzer system to seven age categories*. Available at <https://nicam.nl/en/news/nicam-expands-kijkwijzer-system-to-seven-age-categories> [дата звернення: 12.12.2021]
- Olsberg et al. (2003). *Empirical Study on the Practice of the Rating of Films Distributed in Cinemas Television DVD and Videocassettes in the EU and EEA Member States*. Available at <https://www.mediadeskcz.eu/files/servis/prilohy/studie/20090910095507-rating-finalrep2.pdf> [дата звернення: 12.12.2021]
- Perl, J. D. (2012). *The Protection of Children from Harmful Effects of Films in the United States*. New York: Media Center, New York Law School. Available at <https://go.coe.int/8lwAP> [дата звернення: 12.12.2021]

Schulz, W. et al. (2006). *Final Report: Study on Co-Regulation Measures in the Media Sector*. Hamburg: Hans-Bredow-Institut and the Institute of European Media Law. 501 p.

Schulz, W., & Held, T. (2006). Together They Are Strong? Co-Regulatory Approaches for the Protection of Minors within the European Union. In U. Carlsson (ed.) *Regulation, Awareness, Empowerment: Young People and Harmful Media Content in the Digital Age*. Nordicom: Göteborg, P. 49–65.

Strasburger, V. C., Jordan, A. B., & Donnerstein, E. (2012). Children, Adolescents, and the Media: Health Effects. *Pediatric clinics of North America*, 59(3), 533–587. Available at <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2012.03.025> [дата звернення: 12.12.2021]

Виробничо-практичне видання

**Методичні рекомендації
щодо проведення медіапсихологічної експертизи
заподіяння аудіовізуальною продукцією шкоди
психологічному здоров'ю та благополуччю дитини**

Найдьорова Любов Антонівна – доктор психологічних наук, заступник директора з наукової роботи ІСПП НАПН України, провідний науковий співробітник лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України;

Чаплінська Юлія Сергіївна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України;

Кузін Костянтин Юрійович – молодший науковий співробітник лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України

Літературне редагування *Т. А. Кузьменко*

Адреса Інституту: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15

Е-mail: info@ispp.org.ua

Сайт: <https://ispp.org.ua>

Підписано до друку 21.07.2022 р. Гарнітура Times New Roman. Авт. арк. 3,7